

1

Go apisa (golosa) le go nyala le go beka.Tema ya 1. Tema ya 1. Kgetho ya monyadiSeripa sa 1: Tshabo go ba ba sa tsibiwigo.Go nyenya.

Matshatshing a khale, Batubatse ba ga Mohlabe, e be ba sa go tseana le batho, ba ba sa tsebego, ka baka la go senya le lehufa. Ke gore go nyenya ga bona mogogolo le lehufa la bona, ba re ke ngwana wa mang yo we a swanetsego go ja dikgomo tsha bona, taba e we e ba kwisa bothoko kudu, le goba ba roga ke ngwana wa mothoka.

Bothoka.

Ke yona taba taba, e kgolo, e we e be ba e nyenya kudu.

Ngwana wa Mothoka a tsene ka kgoro ya Batubats, go dila, gore ngwana wa mothoka a be a rogana ka lapeng la bona. Bona beng ba swanetse go tseana ka go tsebana. E be ba sa tshabe malwetsi, ka gobane malwetsi a mantsi a re a bonago lehono a, kgale a be a se gona ke malwetsi a a tshwago le sekgowa.

2

Mosogana.

Mosogana o be a sa lose kgarebe e we yena a e nyakago ka pelo ya gagwe, ka bakala gore a tsebe ba we elego baloi. Boloi ke taba e ngwe e kgolo e we ba goba ba tshaba yona, empa ge ele lapa le we le go le banego gore o tsea mosadi, le go go tsibja gore ke baloi o swanetse go tsea mmago gona, lehono ke ga malome a gago. Sa go hwetsana o eme, sako la lena bothogelo. Ke seema sa bagologolo.

Kgarebe.

Kragebe le yona e be e sae, mowe yona ka nosi, e go ratago, batswadi ba gagwe e be ba musupa gore monna wa gago ke yola. Le ge monna yo we a bifile bjang le bjang o swanetse go kwa se we batswadi ba gagwe ba se bolelago. Ke molao wa Batubatse o swanetse go apaa, ga na mowe ba mosupilego. Go bjale ka lona lesogana le ka seke la gana mowe batswadi ba mosupilego.

3

Tsebo, bona batswadi mola, ba gosupa go ba tseba gore go lokile Ba we elego baloi ba ba tseba le ba we e seng baloi. Nkare mona nageng ya ga Motlhabe kgoro tse we tsa go ba ditseana ke tse:-

kgoro ya Mohlabe, kgoro ya ga Masumu, kgoro ya ga Popela le kgoro ya ga Masete ke ona maloko a we a goba a tseana.

Maseka ke taba e engwe e kgolo e we batswadi ba dikgarebe le ma ba/sogana ba goba ba e tlhokomela kudu. Kgale ngwana wa leseka e be ba bolaya, ka baka la gore ke noga, leina le lengwe bare ke Monetlha, go bjale ka ngwana wa lesoboro le yena bare ke monetlha o be a bolaiwa.

Monotlha o re go belega, bakeng sa mo a thoma go mela meno, a mela meno a mabedi a ka kgakala, ngwana yo we ke leseka, ke moka ba bolaya. Molao ngwana o swanetse go mela meno a ka tlase pele, ngwana wa mohuta o we ke motho.

4 Molao wa mmago leseka, ge mmago ngwana a bona gore ngwana wa gagwe ke leseka, ore go mela meno a we a ka kgakala, ke moka a tloga a ya dula masemong a seke a bonana le batho, go fihlela meno a ka tlase a mela, ke gona a ka kgonago go tsena bathong.

Sephiri, taba e we ke sephiri se sa golo gore batho ba seke ba bona meno a ngwana. Ngwana a tsebe selo motho yo mongwe ge a ile a fihla a motlhaletsa, ngwana o tlha sega, ke moka motlhaletsi a bona, meno a ngwana. Ke ona mokgwa o we mmago leseka a sitwago go tsena bathong.

Molao o mongwe wa mmago leseka.

Mmago leseka a swanela go ukamela ka ngwkong wa motswetsi, ka baka la gore a ka a betsa ngwana a mela meno a ka kgakala. Mosadi wa mohuta o we, basadi ba napa ba moiletse kudu. Go bjale ka basadi ba ditifa; ke bona le bona a ba ba dumelle go ukamela ngwakong wa motswetsi.

5 Leseka la motlhankana, ngwana yo we wa leseka motlhang a godile, a tsea mosadi, mosadi wa gagwe ge a belega, ngwana ke moka ngwana yola o fenola yo mongwe wa bo ngwanabo papago ngwana o a hwa. Nka tlhalosa ka mokgwa o, ka bana ba monna le mosadi bawe maina a bona elego, Mabatlha, Maphosa, le Sefene le Khothwane la bona ke Madira.

Bana ba we papago bona ke Pokolo Maseokoma. Le Kgothwane la bona yo we elego Madira e ile ya ba monotlha (leseka).

Mabatlha le Maphosa ba gola ba tsea basadi ba bona, Sefene a bikiwa a ya bogadi ka morago Madira a tsea mosadi, mosadi wa gagwe a ba le mpa, a belega ngwana motlhankana.

Go fenola, ngwana yo we wa mohlankana o ile go belega ke moka a fenola, ba golo ba Madira, Mabatlha le Ma hosa ba a hwa. Ke gore leseka la motlhankana le fenola banna, la mosetsana le fenola basadi. Mosadi wa Madira a goma a ba le ngwana wa mosetsana ke moka Sefene le yena a hwa. Madira le mosadi bona ba sala ba saphela.

6 Batswadi ba ile ba kwa bohloko, ka mahu a we a bana ba bona. Baile ba tswa ba ya dingakeng, dingaka tsa ya tsa tia Madira tsare a baloya ka boloi, ngwana ke leseka, ka gorialo mowe, ngwana wa gagwe o ile go belega o ba fenotse, ka baka la gore ba ile ba mokakola, bjale ge meno a ngwana a thoma go mela ke moka a ba loma, ka gobane ele ngwana wa leseka a loma bogolo. Ba hwile ka baka le we.

Ngaka ya tswela pele le go bolabola, gore e kabe lere, gore Madira a re go beka mosadi are a sesu a robala le mosadi le gope meno a gagwe, le tlhabele bongwanabo, nkabetaba e we e saka ya diraga. Noga ya loma motho, re a lafa motho ka bothoko bja yona, le mola le gopole ba sa babja le dira ka ona mokgwa o we e kabe ba ile ba fola.

Leseka la mosetsana.

7 Mosogana yo we a tseago leseka la mosetsana, pele ga gore a robale nae, ba swanet e go alafa mosogana ka ditshila tsa mosadi, ke gore ditshila tsa meno, a mosadi, gore mosadi a seke a loma monna wa gagwe. Ge monna a ka tsena malong a mosadi wa leseka leseka pele ga kalafo, mosadi o tlha loma monna, monna a hwa. Mogologolo yo mongwe o ile a laya bana ba agwe, are bana baka, motho o ja motlhatswa ka o tee, wa no bona metlhatswa go tlala wa re ke mojo, wa ja, ka tsatsi le le we o tla ja le kgababe motlhatswa wa ga Mohlabe.

Tlhaloso o be a sa bolele ka mosadi wa morwa wa gagwe, o be a bolela mabapi le batlhabo, a re motho o re go kgetha motlhabo ka o tee ya ba ke moka, a seke a ba kgaleke, ka gobane mo we lehu la gago le tlha to tswa ntshe o ka seke wa le tseba.

Madi a basadi a swane.

Ke nnete madi a basadi a swane, empa madi a batho a swana, a bogale ka mastla. Ka gobane o ka robala nae a bone, kgoedi, wa mona gore mosadi ona le madi ware motlhapologo wa gago wa

wa mathomo, wa rotela seatleng wa nwa, ke m ka o ka seke wa dira ke selo.

Madi a mosadi wa leseka.

8 Mosadi wa leseka madi a gagwe a bogale kudu, le ge madi a gagwe a ka fela, o swanetse go/t^{fe}sa beke monna a sa matamele, ere ka beke e ngwe, o kgone o robala nae. Ke ona kgababe mohlat⁸tawa ga Mohlabe.

Go lumiwa ke leseka.

Motho a lumiwa ke leseka, ntho ya gagwe a e fole. Ge a molunile monwana goba tsebe, dia ba tsa ripega, go fola ga tsona e se gore bae, ba gophele meno a leseka ba tlhe ba alafe molumiwa.

Seripa sa bobedi(2)

Mowe go lukilego gore motho a tsee ntshe.

Ngwana yo mongwe le yo mongwe kgale o be a sa e taole, mowe a swanetsego go supa ke batswadi, e seng ka bo ethatelo bja ngwana. Batswadi ba masogana ke bona ba we ba losago a ba lose mosetsana, ba losa batswadi ba mosetsana, gwa dumela bona ke moka go fedile. Ba botsa lesogana gore mosadi wa gago ke yola, ba mosetsana le bona ba botsa wa bona gore monna wa gago ke yola.

Mabotso.

9 Ka morago batswadi ba lesogana ba ntsha pudi ba yo tsibisa batswadi ba mothepa gore re kgatlha ke lapa la lena. Mo we ba direla gore motho yo mongwe le yo m ngwe a tsebe. Ge basetsana ba atile, batswadi ba mosetsana ba tlha ba butsisisa gore le rata o fe, ke moka ba supa yo we ba monyakago.

Motswala, Batswala.

Le naneo la batswala le sepela ka mokgwa o, ke tla tlhatholla ka maina a batho gore ditaba dikgale ga botse. Makeswele ke mosadi wa ga tsea ke ba ga Masumu ele gore yena ke ngwana Mathaba. Monna wa gagwe o ile a hwa ntweng ya Matshipi, a segela ke Masefane Masete, a belega bana nae.

Bana ba Makeswele.

Bana ba gagwe ke ba:- Mogowe goba Mgowe goba Mabatlha le Mabuakanye. Dikgaitsemi tsa bona ke Masoboka le Madintsi, Mokgatso, ba ba tlhankana ba bangwe ke Moketselo le Ntshelo. Maseboko a tsea ke бага Mohlabe, dikgomo tsa go tswa yena tsa tsea Matshikgidi ngwana Raganya. Madintsi a tsea ke бага Komana, dikgomo tsa go

tša go tšea yena tša tšea Makopye. Mokgatšo a tšea ke baga

10

Mabakane dikgomo tša go tšea yena tša tšea Tšhwene, mosadi wa Moketselo. Ntšhele o ile a tšeisa ke ba Golwane mosadi yo we elego Mamorei ngwana Raganya.

Maina.

Maina a batho ba ka godimu ke bana ba mothoo go atile thari ke ba ngwala ele gore ke ile ka ba ngwala ka ditabeng tša Setšhaba. Ke ngwala fela gore ditaba tša go tšwalana gore dikgwale ga botse. Dikgadi, ke dikgaitšedi tša bona. Tse we diilego go nyadiwa ba tšea dikgomo tša bona, ba tšea basadi ba tšea basadi ka tšona. Mosadi yo mongwe le yo mongwe o na le mogadibo wa gagwe. Ke gore yo we a ilego a tšeiwa ka dikgomo tša gagwe. Mo a etšwa bogadi a tšilo bona, bagabo, o swanetse go tšena ka lapeng la mogadibo wa gagwe, ka moka ba tlatla ba modumedisa ka mowe lapeng le we.

Maleba.

11

Maleba bjale ka Maseboko lapa la gagwe ke la Matšhikgidi ka lona le baka la gore dikgomo tša go tšwa Maseboko di tše tša go tšwa Maseboko di tšere yena. Ngwana wa Maseboko wa mohlankana o swanetse go tšea mosadi ka lapeng la Matšhikgidi ke lona lapa le le molebaneng. Bana ba Madintsi goba Mokgatšo ba ka seke ba tšea mosadi ka lapeng la Matšhikgidi ka gobane a bona malapa a gona a a ba lebanego.

Motšwala, (Batswala).

Motšwala nka o tee batswala ke ba bantsi. Bana ba Maseboko Madintsi le ba Mokgatšo ge ba bona bana ba Mabatha, Mabuakanye, Moketselo le Ntšhele bare ke batswala, bo papa a bona bare dikgaitšedi. Bana ba we ge ba era dikgaitšedi tša bo papago bona bare, rakgadi, Borakgadi. Bana ba dikgadi ge ba era dikgaitšedi tša bo mmabona bare malome, ge ba era papago mmago bona bare makgolo le wa mosadi ba fore makgolo. Makgolo wa bona ore motlogolo go bjale ka dikgaitšedi tša bo mmagobona, bare batlogolo.

Bongwanesu.

12

Bongwanesu ke bana ba mosadi, bana ba mogolo, ba rangwane. Bana ba dikgaitšedi bjale ka bana ba Maseboko ge ba era bana ba Madintsi le ba Mokgatšo bare ngwanesu. Ka baka la gore ke bo nna a bona.

Ka bo ngwanabo bjo we bja bona, le kgosi ya bona ba motseba gore ke ngwana wa Maseboko ka gore ke mogolo wa bona o latela ke ngwana wa Madintsi.

Go tseana magareng a bana^{ba}/we.

Bana ba we ba, Maseboko, Madintsi, le Mokgatso, a ba swanela gore ba tseane, ka baka la gore ke bo ngwanabo, le ge go tsibja ga botse gore methopho ya bona e fapane e fapane fela ka baka la magadi.

Bana ba dikgaitsemi.

Bana ba Maseboko, Madintsi le ba Mokgatso ba gola ba tsea basadi, basadi ba bona ba belega bana. Bana bawe ba bo Maseboko le bo ngwanabo bana ba pele ba swanetse go tsea basadi ga bo malome wa bona ga Masumu baratho bona ba tla supa ke batswadi mowe ba swanetsego go tsea gona.

Bana bawe ba ditlogolo.

13

Bana ba we ba ~~ga~~ go belega ke ditlogolo tsa Makeswele, bare ke ditlogolwana, bana ba Mabatlha, ge ba era bona bare ke ditswa-ge latswalane. Bana ba bana ba Mabatlha ge ba ena le bana, /ba era ditswalanyana, ke gore motswalatswalane.

Ditswalatswane.

Go tloga ka ditswalatswane ke moka ga ba sana maina. Batswala bja bona bogola mo we mmago bona a go tseiwa gona. Bagolo ba bana ba ba hlhankana ba ya ba tsea ga bo malome a bona go direla gore tswalano ya bona ya seke ya hwella.

Makgolo, mosogana yo mongwe le yo mongwe mowe a tseago mosadi ge a era batswadi ba mos di wa gagwe o re ke bo makgolo. Ka moka ba leloko la bo mosogana bare bo makgolo. Leina le lengwe la bona bare ke bagogadi, bagogadi ge ba era ba bo lesogana bare bakgonyana.

P88

14

Motlogolo batswadi ba mosogana ba swanetse go isa moswe ga malome a gagwe ba yo motswesa lekgeswa, e ke gore ba yo bega moswe. Le ge ba ga Malome a gagwe ba sena ngwana wa ngwanenyana ke molao, gore malome a ngwana a tsebe motlogolo wa gagwe.

Go isa moswe ga malome.

Ba romela bana ba babedi, ba na le kgaitseedi ya lesongana a rwele serotwana. Ba ya ka mabanyana ke moka ba fitlha ba dula kantle ga maforo. Tshupo ya gore gonale batho bona ba swanetse go no felaba fothola, yo mo gwe wa motse o laba a bakwa gore go nale batho.

Mokwi.

Taba ke mosi, ke gore le bona, ba tla fo ba ba setse ba o kwile gore, ba ga Mokete ba tlisa moswa ga malome a gagwe. Mokwi o swanetse go botsa mong wa bakgonyana gore ke kwa batho ba gotlhola kantle ga maforo. Pele ga gore ba yo tsea melamo ke gore mapara a bona, ba swanetse o lukisa ngwako o we ba tlilo go ba bea ka gona. Ba fela ba ala magogo.

15

Dikgarebe.

Dikgarebe dia mowe bakgonwana ba nago gona, ke moka ba fitlha ba kwatama ka dikhuru ba tsea merwalo le mapara a ba kgonyana, ba isa ka gae. Bakgonyana le bona ba thakgoga ba ba sala nthago. Ka mo we ba tsentshago merwalo ya bona ba swanetse go go tsena ka gona.

Magogo.

Ba hwetsana ele gore magogo a dilwe ke moka ba dula godimu ga ona. Dikgarebe di dula fase ke moka ba ina-misa ditlhogo tsa bona, ba losa, masogana a swanetse go ntsha leseka ba kgone ba inamologa. Ba tla roma mothepa o mongwe gore a yo bitsa sebaka sa mosadi. Ge se baka se fihlile ba motsa gore a yo dunedisa ke moka o isa maduma ao go ma a buisa are, bare re dikwile. Ke moka go fedile ba robala.

Ka moswana.

16

Ka moswana bakgonyana ba swanetse go bitsa sebaka gape, gore tsibisa ba ga Makgolo re rumile ke ba ga Mokete ba itse re tlise motlogolo ga makgolo wa gagwe. Ga ba phophele, ba swanetse go bolela thereso gore poo e tswa e gapa ke kgomo tse kae. Molao e swanetse go gapa ke kgomo tse nne, yona e be ya botlhano.

Thari.

Metswa ya thari ke e e mene, ba ga malome wa gagwe ba kgone go pepula motlogolo wa bona. Ge ele tshuwana kgomo tse pedi goba tse tharo ba fo amogela. Fela ge ba tseba gore dikgomo digona, a ba dumele go a mogela kantle le gore o ntsho metswa ya thari.

Kamogelo.

Ba ga malome a gagwe ge ba amogetse motlogolo, ba tla ba fetola bare, go lukile sepelang le ba botse go lukile, re sa sala re ekgopola. Ba tla sala ba bitsa ba gabo ba we ba lego kgole, ke moka ba fitlha ba ba botsa ditaba. Ba beelana matsatsi.

Go ekgopola.

17 Ke gore ba dimla gore ba tla sala ba dira bjalwa ge bjalwa bo tla tsoga bo nwewa ka moswana, ba tsibisa bakgonyana gore batle. Ba tllilo robala ga makgolo wa bona. Ka moswana e sale gosasa ba tsoga ba tlabo poo.

Sa go tlhaba poo.

Ba ga malome a gagwe ba tsea lerumu ba le tlhomela molomong wa lesaka. Motlogolo a ntsha pudi ya gore a tlhabe kgomo, ka ntle le go ntsha selo sa go tlhaba kgomo ka sona ba/seke ba e tlabo. Ge e d fedile go tswiwa ba e rorela ka ngwakong wa bo yona.

Makgatlhe.

Makgatlhe wa monna o swanetse go tsama a sega se tho se sengwe le se sengwe o gadikela bakgonyana morogo. Ke moka bja tsa go ja. Ka morago ga dijo, ba ntsha bjalwa ba kgonyana bona, bja bona bjalwa ba bo bea ngwakong ola wa bona. Ka baka la gore mokgonyana a nwele kgakala.

Moabe.

18 Poo ela, ba swanetse go dira moabe, ke gore ba swanetse gore bakgonyana ba tloge le mphpha o mongwe ba gogadi ba sala le o mongwe le lumo gamogo le tlhogo. Go mongwe le o mongwe o swanetse go moripela nama wa leloko la gabo. Go bjale ka yena mokgonyana o swanetse go dira bjale, o a bela ba gabo.

Molala wa poo.

Molala wa poo o swanetse go tsea ke baga malome wa mosetsana. O sepela ka mokgwa o, Mohlabe o isa poo ga malome wa gagwe Popela, ga malome wa gagwe Popela ke baga Mokgotho. Molala wa poo o swanetse go tsea ke Mokgotho. Popela ke moswe ga Mokgotho ka gorialo mo we o swanetse go ntsha pudi ba ga malome a gagwe ba remele molala wa poo ka yona. Ke gore ba tsea molala le pudi ba tloga ka tsona.

Moswe a lle gae.

Ke gore tshuwana o kgonne go isa poo, bjale ana dikgomo tsa go nyala. O kgopela mosadi wa gagwe ga malome wa gagwe, bare go yena a nyale, are sa go nyala a ke naso. Ba swanetse go mofa mosadi wa gagwe. Ge mosadi a ka ya a belega ngwana wa mosetsana dikgomo tsa go tsea mosetsana, di swanetse go nyala mmagwe.

19

Ba tseelani ke ba ratani.

Ba tseelani ke ba ratani ka gobane gona le polelo e ba rego monyala ka pedi o nyala wa gagwe. Motho ge a sa tsee mosadi ga malome wa gagwe a fo tsea. Ba tla leka ka maatla gore, mokgonyana a nyale. Ba bona go sa nyarele selo, ba tla moadima mosadi, fela a seke a lebala molato wa gagwe. Ngwana wa peleke molao o swanetse go nyala mmago ngwana ka tsona.

Go nyala.

Go nyala ba romela banna ba bedi le kgaitsemi ya bo leskana Kgaitsemi ena ke sephemo se we ba nyadi ba tlogo phema ka yena. Molao wa bagogadi go ba nyadi ba nyadi ba dula ka ngwakong. Ba phophedi ba dula lapeng sebaka sa ba nyadi se dula molomongwa ngwakong.

Morwadi wa ditaba.

Sebaka ke yana yo we a botsago mmago mosetsana se we se bolelago ke bakgonyana ke moka mmago monyadiwa a botsa phophedi. Molao wa banyadi a ba swanela go fetolana le ba ga makgolo wa bona, bona ba swanet e go botsa sebaka se we ba se bolelago, ba bolela fase, gore ba phophedi ba seke ba akwa se we ba se bolelago, bona ba phophedi ba tla kwa ka sebaka.

Molao wa go nyala.

Bany di bare go fitlha ka mabanyana, ba dumedisa ba ga makgolo wa bona ka pudi. Ka moswana ge ba ba phophela, pele ga go phophela, ba ntsha pudi ke a molomo wa mmago ngwana, pudi ya bobedi ke a molomo wa papago ngwana. Ke moka go fedile ba tsena manyalong.

Dikgomo tsa go nyala.

(Dikgomo) Bakgonyana ba tswa ba setlhile le para, ke gore ba dir madika, a go lekana dikgomo tse we ba ya go go nyala ka tsona. Monyadi ge a botsa sebaka o swanet e go dibolela ka mmala wa tsona. Monyadi a ka nyala go goma ka kgomo tse

21

ditshelago go lukile. A seke a lebala a tsha ya bosupa bare tshupa e a ila, o rogile ba ga makgolo wa gago. O swanetse go ntsha kgomo e ngwe ya go supulla gona le ge monyadi a ka bolela gore morago ga gona maboelo, ba tla fetola ka gore a kwala o sosetse motshidi wa gagwe.

Molao wa ba phophedi.

Ba phophedi ge ba setsi ba phophela o ka hwetsana o ka a gona tlhomphe magareng a bona le bakgonyana. Ba phophedi ba kwera bakgonyana ka mokgwa o montsi. Ba bile ba ntsha molore wa dikgomo ba o tshela ka gare ga ngwako ke moka ba utshubela, ba tshwalla ngwako bona ba tla fo ba b a orela sekgoma ka ngwakong. Molao a o dugela gore b kgonyana ba time ba time mollo, ba swanetse go ntsha selo sa gore ba lokologe mowe kgolegong ge se segona ba swanetse go setla lepara.

Ka morago ga monyalo.

22

Ge go nyalwa go fedileele gore pele ga gore banyale, ba gogadi ba swanetse go dira bjale ba rwale ba ise bogadi bare ke bja hlaana, ke gore bja go bitsa dikgomo ka morago ga go nyala, bakgonyana ba laela, ba laela ka pudi ke moka ka morago ga dijo ba tloga.

Go gata lapa.

Ka morago ga matsatsi a se makae, yo mongwe wa monyadi o swanetse go isa mong wa mosadi mokgonyana go mosupa lapa la makgolo wa gagwe. Mosogana o swanetse go bitsa makgatlhe wa gagwe, mosupi a e nabo, o robala ka gae, a tsogela e sa le gosasa a swere pudi a fitlha a bitsa sebaka a motsa gore ke tlisitse mokgonyana wa lena ka pudi se, ke a kgata lapa. Ke moka ba leboga wa laela wa tloga go sala mokgonyana.

Letsoku. Mokgonyana o tla goma a boela bogweng a swere pudi ya letsoku, ka yona o tlotsha mosadi wa gagwe letsoku. Pudi ya ngata lapa le a letsoku dia bolaiwa. Go bjale ka morago ga mo ba feditse gonyala, ba gogadi ba swanetse go ntsha pudi ba fe banyadi, bare ke morogo wa bona. Le yona ba swanetse go e bolaya.

Lepheko.

Mokgonyana ge a ile a re a ile bogweng ke moka ba ga makgolo

wa gagwe ba botsa mokgonyana gore o tsene le phekong ke gore mosadi gago o godile ke moka o swanetse go nyakela pudi ya le pheko. Le yona e we batlilo e bolaya.

Mokgoko.

Mokgonaya o kgopela sego sa metsi ga bo makgolo wa gagwe. A kgopele fela, o kgopela ka selo, bjale ka pudi goba kgomo. Ba ga makgolo wa gagwe ba tla fetola mokgonyana ka gore sepela o nyakela pudi ya mokgoko. Ge a ile a boya le pudi e we ke moka ba mogafela mosadi wa gagwe. Tsatsi le we ba tlog go ka lona ba bolaya pudi ela ya mokgoko.

Balai.

Pudi ela ya mokgoko ba e apea ka moka ga yona, le mala le moswane wa yona ba o rita ke moka b dilesetsa. Ba leloko la bo mosetsana ge letsatsi le dikela ke moka ba kgobakana ba tlilo laya ngwana wa bona. Pele ga gore ba molae, ba ja nama ela ya pudi, ya bakgonyana ba jela ka ngwakong. Ge ba feditse go ja ke moka ba ba laya. Ba ala magogo lapeng bakgonyana le dikgerebe tsa tswa ka ngwakong ba dula godinu ga magogo, ka moka ba ba la a ge go fedile ke moka baletsa mphulukwane, ba thakgoga ba tloga.

Go fapana ga dikgomo.

Ke gore banna ba babedi yo mongwe monna a losa kgaitsemi ya yola yola le yena a losa wa yola gore dikgomo tsa yola dire go nyala yola, digome tso nyala wa yola. Molao wa mohuta o we a o gona mono ga Moñabe. Go swana le banna ba motho, ba tsea bana ba mosadi ga go dumellwe. Le ge motho a ka tsea moratho le mogolowane molao o we a gona.

Bana ba mos di.

Monna a ka tsea ngwana wa motho, ke moka mosadi wa gagwe a fitlha a hwa. Gona a ka goma a yo tsea moratho, mowe ke molao o ya bubula ntlo ya mogoloane. Ke molao wa bathoka bona mothoka ka o tee, a ka tsea bana ba motho ka moka.

Basetsana ba ga bo malome.

Ge motlogolo e sale yo monyana mosadi wa gagwe ele yo mogolo motswala ba ga malome ba bona gore ba tswenya ke mosogana, motswadi wa motheпа o swanetse go botsa kgaitsemi ya gagwe gore ke tswenya ke masogana .

Kgaitsemi ya gagwe ke moka e fetole. Ge a ile are motlogolo wa gago esale yo monyana ke gore o swanetse go tseisa moredi wa gagwe. Go tshaba.

Ge mosadi a ka tshaba monneng wa gagwe, a kwana le monna yo monngwe, monna yo we a bolela gore o tla nyala ka dikgomo tsa moredi wa gagwe taba e we a ba e dumele, le gona moredi wa mosadi yo we ke madi a monnayola wa pele o swanetse go boela ga papagwe. Monna yola a nyakela tsa gagwe dikgomo. Bogologolo mosadi o be a sa tlhale monna.

S. 2. Go tsena le meloko e ngwe.

Bagologolo e be ba bolela gore ngwana wa t rangwane ntshee dikgomo diboela sakeng. E be go dir ga gore Mohlabe a tsee ngwana Mohlabe, ngwana Mongale a tsee ke Mongale, Masete a tsee ngwana Masete. Kgoro ya ga Masumu le opela e be e sa tseane mowe motseanong ea mohuta owe.

26

Ngwana wa rangwane.

Le ge ngwana wa rangwane a ka tsea ngwana wa ramogolo e ka seke ya ba kgosi kgosi e swanetsego re be ngwana wa malome wa gago. Dipheko ka moka ba swanetse go di dira ka lapeng la ngwana wa malome wa gago.

Bana ba mmame le ba mme-mogolo ke dikgaitsemi ka monna. Bana ba mma-mogolo ba ka seke ba tsea bana ba mmame, goba ba mmame ba ka seke ba tsea ba mme-mogolo ka baka la gore ke bana ba motho.

Mohna ge a ka tsea ngwana wa mmengwane goba wa mme-mogolo o ka nyakisisa ga botse o tla hwetsana gore mmengwane a se ngwanabo mme-mogolo. O tla hwetsa gore go na le phapano ka malapeng a bona. Molao a o dumele gore ngwana wa mmengwane a ka tsea ngwana wa mme-mogolo. E ka ba motlholo taba ya mohuta o we. Tebogo.

Ke lebugile go hwetsana tlhaloso ya go tswa go wena morena ka di 14.8.48 e we o e ngwadilego ka di 10.8.48. Mantsu ana a ka godimo ke tsamilego ke a sinye ke a we ke hwetsanego gore ke dirile phoso, ke kopa swagarelo.

27

Maatlha a madi.

Maatlha a madi a mo tseanong mabapi le bana ba mme-mogolo le mme-ngwane bjale ke ge gosetse go tlhalusitswe ka matlakaleng a ka godimo gore a ba tseane, ka baka la gore ke madi a tee.

Ge ele mabapi a monna le moratho wa gawe, ke gore ramogolo le rangwane re hwetsana gore e be ba tseana, ba bile ba siile seema sa gore ngwana wa rangwane ntsee kgomo diboela sakeng.

Madi a monna le a mosadi.

Mosadi a ka seke a ima kantle le monna, monna le yena a ka seke a hwetsana setlhare a se imisa. Monna o ba tagana le mosadi madi a monna a tsena ka tswalong ya mosadi a yo kopana le madi a mosadi a bopa motho.

Maatla a madi a monna le a mosadi.

Madi a monna, madi a monna a ne maatla a go lekana le a mosadi. A monna a bopa marapo a go tla, le mosadi a dira marapo a le kgwere. Kere ke gore motho wa go tlhoka ma tla. Gona le basadi ba bangwe ba we marapo a bona a tiilego bjale ka a monna mosadi wa mohuta o we ge a katana nae, o tla kwa gore o katana le monna marapo a gagwe a tlhaba.

Marapo a go tlhaba.

Mosadi yo we wa marapo a go tlhaba go gopolwa gore mowe marapong a we a mosadi go ile gwa fo bopa madi a monna fela. Lekwere ke motho wa marapo a go kgwelekgwetlha. Ke gore dikgopolo digopola gore ke madi a mosadi. Ka bukeng e kgolo ya melao e we elego pebele, e bolela bdele gore mosadi o ile a bupiwa ka legopo la monna. Ekaba taba e kgodisago gore madi a monna a dira marapo fela.

Kgopole ya mokgalabje yo mongwe yo we a bolelago gore taba e we ke kgolo kudu. O ka bona kamupi wa dipitsa. O ka fo bopa dipitsa tse dint i tsa go swana, gape o tsebe gore boraga ge ba bokgotlha ba swanetse go phatlhaganya le metsi ke moka ba bopa pitsa ba e lesetsa ya oma, ba dipantshanya ka mbe= mabala ya geba diritela.

Go ona le go tshuba.

Ge mupi wa dipitsa a bona gore dipitsa tsa gagwe diomile, wa ditshuba tsa swa tse dingwe dipitsa tsa pyatlega. Ka tsewe tsa go go pyatlega mupi o tla bolela gore ke madibe. Ka moswana o tsoga a tsea tsela tsa goloka.

28

29

Tebello ya pitsa.

Ge motho a lebella pitsa, motebelong ya gagwe a tla hwetsana ele gore pitsa e ke a ya bupilwa ka metsi, ka bala la gore metsi o ka seke wa bona, leraga le lonale fetogile mmala. E ke a se leraga. Pitsa e we ke mogako, moreki wa yona pele gore a e sumise o swanetse go kga metsi ka pitsa e tala a tshela ka pitseng ya mogako. Dipitsa tse dingwe ke tse oiso, tse we boao bja tsona bo dirilego ke go spea ga tsona.

Tshupo ya pitsa ya mogako.

Pitsa ela ya mogako ba e tshetsego metsi, a tla bona o tso-tsoana metsi, mmale, wa yona, ka gorialo mo we e supa gore e bupilwe ka metsi lethakantse le letsopa. Ya go spea ka seke wa bona e tso-tsona ka gore e phela mollong.

30

Tlhalogo ya mokgalabie.

O bolela ka mebala ya batho, ka gobane mmala ngwana yo mongwe o ka hwetsana o swana le wa papagwe, yo mongwe o swana le mmagwe, yo mongwe a le magafeng a mmagwe le papagwe, ke gore matlha a swana le a papagwe le lengwe le mmagwe.

Madi.

Go bonagala gore madi a monna le mosadi a fenyana fenyana, ka baka la sebopego sa bana. Ngwana yo we a swanago le papagwe mediro le mekgwa e tla fo ba ya papagwe le yo a swanago le mmagwe o tla fo ba bjale.

Teng ga mosadi.

Ka eng ga mosadi ke legodimo la pele, ge madi a monna le a mosadi a bupile motho, madi a mosadi a fepa motho yo we a fitlhela a gila. Ke mowe go gopolw go gore madi a mosadi a matlha gagolo. Le^{ge} ngwana a le legodimung la bobedi madi a mosadi a safo fepa ngwana go fitlhela a gola.

31.

Letswele, bana ba we bailego ba mama letswele ka letse, bana ba bona, ke bana ba motho bjale ka ge polelo bare mme-mogolo, mmame, mmangwane ke gore batho ba we ba mamile letswele ka letse.

Go tseana.

Mgwe-gadi a bona mokgonyana wa inamale godula a nyake go dula a lebana le megkanyaga mokgonyana. Ka gorialo mo we ge motho a ka tsea ngwana wa mmame go ba mme-mogolo ba sakga bo swanetse go senyega.

Ka baka le, ba ka se sa kgona go botsana ditaba, ka gore yola o
tlare makgolo yola, a re mokgonyana, ke moka ka morago go a
hwella, ka baka la ditogolo tsa bona. Ka gobane ba tlilo thoma
go bitsana ka botswala.

Rangwane.

Rangwane ge a e ra ramogolo ore makgolo ramogolo ore mokgonyana.
Ditlogolo tsa rangwane ke moka bare, malome, le yena ore
batlogolo. Masete ge a e ya ga Masete ore ke ya ga Malome, le
yena ore batlogolo. Ba bina tlou, ke age, tlou, age, tlou, bjale
bjale.

Lebaka le lengwe la go tseana.

Mabapi le madi a tee, madi a tee a ke a nyaretsa bophelo
bjo bo botse baneng ba bona. Mokgalabje yo mongwe a tswela pele
le gore, taba e we ke ile ka e bona, ke monna Mageketla, a ya a
robala le mosadi wa ga Motlhabe, mosadi a belega ngwana wa mo-
tlhankana, ngwana are gogola a ya a tsea mosadi ga Mageketla,
moredi wa Mageketla.

Madi a monna o tee.

Go hwetswa nega botlhatse ga botse, ge monna ka tlihabola,
motlhabo yola a belega ngwana wa motlhankana goba mosetsana morwa
wa monna yola a ya a tsea mosadi go motlhabo wa papagwe.

Mageketla.

Mosadi yo we a go tsea ke ba ga Motlhabe ke moredi wa
Mageketla. Madi a ngwana wa gagwe Motlhabe ke madi a Mageketla,
madi a mosetsana ke madi a Mageketla, mosadi are go fitlha a
belega bana, bana ba ka ba ba le bophelo bjo bo botse. Buutsi
a belegela fase, ba we ba elego ba phela ba ile ba ba digole
menwaneng ya maoto le ya masogo.

Gosa.

Bana ba we le gosa ba bja sa ga botse ke diphatlo. Ge motho
ba nyakisisa taba gore molato keng, ba hwetsana gore ke
madi a tee.

Mongale.

Mongale o ile a tliathola mosadi yo mongwe wa ga Motlhabe
bjale mosadi a belega ngwana wa mosetsana, morwa mongale a ya a
tsea mosetsana. Ka bakala madi a we a tee, mosetsana a belega
bana bago setlhamatsege, ba bangwe ya ba diretele.

K34/82

Diretele ke gore ke bana ba go sekgone go sepela ba sepelago ka diatla le dikguru. Go bjale a madi a tee a na mosomo o motse haneng, bosese, bokopana, go dula ba fokola go baka ke/ba^{ta} ya mohuta o we.

Molaudisi.

33 34 Molaudisi a tswela pele le go bolela bapisa ka kgogo, are taba e we yona ke e bona ka matlho. Kgogo ya tsherwane o ka fo bona e belega bana ke gore ditswiana tse dinya, ke moka tsea mamokokonope wa yona, wa tla wa bona o kopa dikgogo ka morago wa bona ditswiana tsa yona ele tse dikgolo. Ke goe madi a yona a tlhakane le mohuta o mongwe. Ditaba tse ditlhalusitse ke mokgalabje wa ga Saai. Ke motubatse o bina tlou, o belegile mo lefaseng le la ba bina tlou, mphatho wa gagwe ke Matsie.

A tswela pele are o ka bona leloko le lengwe le belega bana ba digole, bjale ka leloko la ga Raganya ba we bana ba babwe ba bona ba nago le masalo, ke bogole bja leloko lewe. Ke rialo gor ga go tsebege ga botse gore bogole bja mohuta o we be tlhagile bjang.

Bolwetsi, bogole bja bolwetsi.

Bogole bjo, botlhagisa ke motswadi wa ngwana ka baka la golela molwetsi ge a bona a idibetse ke moka mnago ngwana a thoma go lla. Ge ~~naku~~ molwetsi a yo idibuluga ngwana o swanetse go ba segole, matlho a lekana, goba leoto le a kgoro-pana goba matsogo a seke a ba le modiro.

Botlaela.

35 Botlaela ke bogole bja leloko ke gore yo mongwe wa leloko le we wa gologolo a ile a ba setlaela. Setlogolo goba setlogolwana sa gagwe se swanetse go ba setlaela. Madi a ngwana wagagwe o a tshela ngwaneng wa gagwe, ngwana wa gagwe le yena o a tshela ngwaneng wa gawe, bjale bjale, setlaela se tla ba sa nya-rela.

Go makala gore batho ba thoma go mokala gore molato keng ngwa- a le ka mokgwa o, ka gobane batswadi ba gagwe ba tlhalifile, yena a digape ka moka, ba bagolo o tla kwa bare, yo mongwe wa leloko le we o ile a ba bjale ka yenamana yo, ke gore ngwana go a getse yena.

Go tseana le batho fela.

Taba yena ya go tseana le batho fela, ke taba e we e nyakago gore batswadi ba tlhokomele, batswadi ba mosetsana le batswadi ba motlhankana gore a ba leloko le kete b a lukile goba a ba loka e be bona ba tsebago taba ya mohuta o we.

36.

Tlhokomelo batswadi ba tlhokomela kudu, mo we bana ba bona ba swanetsego go tsea basadi gona, batswadi ba basetsana mo we ba swanetsego goseiwa gona, ka baka la go tshaba, boloi, bohogo, mesalo, le bo makgapa mowe ditshabeng tse dingw .

Tseano ya mosadi go mosadi.

Mosadi o tseea mosadi ga go tsee mosadi wa motlhologadi fela, le mosadi ya nago le monna o fo tsea mosadi ya ba ngwetsi ya gagwe . Ka baka la leruo la gagwe. Mosadi ge a bona gore o na le dikgomo tse dintsi a bona gore na ngwana wa mohlankana lapa la gagwe le tla hwella ka morago ha lehu, o losa mosadi a kwana le batswadi ba mosetsana.

Go tsea motlhologadi,

Motlhologadi ge a bona ore o na le dikgomo ge a bona gore ona le dikgomo tsa go nyala baredi ba gagwe, a bona gore a ba na kgaitseidi ya bona, yena ka nosi o swanetse go tsosa lapa la gagwe ka go tsea mosadi o tlatla a belega ngwana wa mohlankana ya ba yena moja lefa, ke gore ngwana yo we wa ngwetsi o tla laola diloka moka tsa makgolo wa gagwe.

37

Tsela e ngwe ya go hwetsana dikgomo.

Mosadi o lema mabele, ka mabele a gagwe wa rekisa a rekisitsa badidi, ka gobane ba humagadi a bake ba tlhala. Ba bangwe ba reka ka dipudi, babangwe ka kgomo.

Dipudi tsela a go reka ka tsona o tllilo diruiwa tsa tswalla ke moka yo mongwe o a tla a reka dipudi ka kgomo, kgomo ke moka e a tswalla, go fitlhela e tlatse lesaka. Lehuno la mosotho ke gore a tsee mosadi. Ka gobane go ja dikgomo ka molomo ke phoso.

Barwae.

Ge mosadi yo we wa motlhologadi a na le barwae gona a ka seke a kgona go tsea mosadi ka baka la gore dikgomo di tla tsea ke morwae gore a tsee mosadi ka tsona. A ka tsea mosadi ge a bona gore morwa wa gagwe e sale yo monyana, a bona

38

gore yena o tsorefetse o direla gore o tlatla a ba a mospeela. Mosadi ke wa morwa gagwe, le ge monna yo mongwe a ka fo ba a tsene ka ngwakong ga gona taba, motlang motlhankana a golago o tla raka setlhotlholo.

Molao wa go moraka.

Mosogana ge a rata go robala le mosadi o swanetse go botsa mmagwe gore, monna yo o swanetse go boetsa maoto morago, ke moka mmagwe gore a botse monna a boetsa maoto morago ngwana ore o godile.

Mokgwa o mongwe wa go raka.

Mosogana a ka fo kwana le mosadi, fela o kwana nae ka sephiring, a tshaba gore batho ba mone gore o robala le mosadi O tshaba fela go segiwa ke bagwera ba gagwe. Ba tla fo ba ba mona motlang mosadi a dirile bjalwa, ka gobane bjalwa ga gona thopa, o tla thoma go phatela bjalwa. Ka lona letsatsi le we ba tla bona gore ngwana o kwana le mosadi monna a swanela go leta mutsi o swanetse go boetsa maoto a gagwe morago.

39

Mosadi wa go tlhoka motlhankana, mosadi yo otsea mosadi, gore a godise lapa la gawe, monna yo we a moratago o tla molata ka lapeng la gagwe. Ke a kwana le mosadi o swanetse gore a e pege, ba seke ba makala ge a mona. Ge ba mosumeletse go lukile o tla fo ba a tswala lesaba la boloko la bo mosadi.

Go epega.

Monna o no epega ka se anago naso, gore motho yo mongwe ge a fitlha a lebela monna, ba kgone go meemella. Go molebela ga ntshe ke gore motho wa bo leloko la bo mosadi a tsena a fitlha a tawenya monna. Ka gobane monna a ka seke a ba le maatla, ka gore mosadi a se wa leloko la gabo. Ge mosadi a ka tsoga a bola gore monna wa ggore o letse a tawenya monna yo, ba swanetse go mosola.

Ditsolo.

40

Ba tka mosola ka gore obona monna a phutha ngwana wa motho yo bjale wena ona le botseba, a ba go rakela ke kgale ba mikile a butsi fa, e kabe o fiodula nae, o be o sa rakele ke motho, ge o nyaka go dula le mosadi nkabe o fo bolabola, re tla botsam- nna o tla gona.

Go segela go buima.

K34/82

19

Go segela go buima ka gob ne mosegelwa o na le malala mabe, ge e se wena ngwana wa pelo o ka latlha lapa la gago. Ka gobane o tla go swara go fitisa mosadi wa gago. Ka mokgwa o se refelo sa mapoto a sepye, ganogo le mapoto a phufutsa, ke ona moratiso o mogolo wa monna, ka gorialo mo we ke moka o lebala le gore ke na le mosadi.

Motlhang o babjago.

Motlha o babjago, ke tsatsi le we monna a tla go tseba gore mosadi yo a se waka, ka gobane le yena o tla motsatsa gore sepela lapeng la gago, o ka seke wa fo babja o dutsi mo, ke moka wa ya, mosadi wa gagwe o mooka. Ge a fodile wa boela, ga gona taba.

Mosadi wa monna.

Mosadi wa monna o tsea mosadi ka baka le, ge mosadi a ka fo belega basetsana bjale a bona gore go ja dikgomo tsa manyalo a bana ba gagwe ka legano, ke go bolaya lapa la gagwe. O swanetse go bolabola le monna wa gagwe, gore bjale ka ge o bona ke sena ngwana wa motlhankana, ke swanetse gore ke tsee ngwetsi ka tsona. Ke molao monna a ka seke a gana o swanetse go dunela ka baka la gore ge a ka gana go tla ba le phapano.

Phapano, ya bona.

Mosadi a ka seke a kwa se we monna wa gagwe a motsago sona, ka morago mo we monna a tlihabago a kwata a isa mosadi seatla. Bjale ke lebaka la gore batho ba dikwe. Banna ba swanetse go sola monna, ka gore mosadi wa reresa o swanetse go tsoa lapa la gagwe le wena ke lapa la gago.

Mosadi wa go tsea ke mosadi wa monna. Mosadi yo we, ailego a tseiwa ke mosadi wamonna, ge a bikilwe, o tlhilo dula le monna wa mosadi yola wa go tlhopha dikgom ke gore matswala wa gagwe. Ga gona phoso e kaba mosadi ona le morwa wa gagwe yo we bailego ge ba losa mosadi ba molosa ka leina la morwa wa bona.

42

Taba e ya mosadi o tsea modi. Ke taba ya kgale, matsatsi a bo lehon. go sa fo ba bjale, basa fo dira gore mosadi a tsea mosadi. Ka ona mabaka oana a tlhalusitswego ka mo matlakaleng a ka godimo. Ke setlhwaelo le mokgwa wa bagologolo.

Matsatsi a bo lehon.

Mosadi ge a losa mosadi yo mongwe, a sa losa batswadi empa pele a ka bolabola le batswadi a kwana nabo, bjale bamotsa gore

bana ba matsatsi ano ke bana ba sekgowa wena o swanetse gore o e o bolabole le mosetsana. Ge a dutsi a bolabola le mosetsana mabapi le tseo, batswadi bjale ka ge a bolabotse nabo ba tla mothusa go motikisa.

Go motikisa.

Go motikisa ga ntshe ba motikisa ka dipolelo ge ba dutsi ba etisa ka mabanyana ba fela ba bolabola ka leina la motho yo we a molosago. Ba bolela ka go loka ga motho le gore mola e be eke motho o a boela bokgarebe e be nka boela antsea, le yena o tla fo ba a bakwa ka mokgw o we ba bolabolago ka ona.

43

Ge molosi a yo tlhakana le mosetsana ge a bolabola nae o tlakwa le dumela.

Le epana.

Mosetsana yo we le gebagwera ba gagwe ba ka mokwera bjang le bjang a na taba nabo, ke ngwana yo a tswalegilego o kwa molao wa batswadi botse. Mokgekolo yo we yena o tla no kgetha monna yo a monyakago a dula nae.

Bana ba kgale.

Bana ba kgale e be baena le molao, ka baka la gore e be ba ekwa se we batswadi ba se bolabolago, e be ba sa gane ka baka la gore e be ba tshaba go teiwa.

Metlheng ena.

Metlheng ena ya lehono taba ena gore mosadi o tsea mosadi e sa direga, empa e seng kudu, ba bangwe ba ba sa tseana. Ba setsana ba bangwe a ba dumele. Ba nyaka go tsea ke mosogana yo we a moratago, le ge batswadi ba ka mogapeletsa bjang le bjang ge ge a rate, arate.

44

Tse yo ya bakgalabje.

Monna ge a humile, basadi ba lesome goba go feta o be a tsea ka gorialo go dira gore kgoro ya gagwe e gole. Mokgalabje yo mogolo wa go kokotlhela o be a fo tsea kgarebe, kgane ke ge a kwane le batswadi ba mosetsana.

Tumelo ya batswadi ba mothepe. Mola batswadi ba ga we ba dumela go fedile mosetsana a ka seke a bolabola selo. Ke Mokgalabje wa gagwe, ke gore mosadi wa mokokotlhelo.

Kgale mosadi wa

Kgale ga gona leapana la ga epa mosetsana bare ke mokgalabje wa gagwe, a ka seke a sepela a mo peputse, ke mokgalabje sebaka ngwetsi pelo tsa tlala mosogana.

Go befa.

Kgale le ge motho a bifile bjalo le bjang ge batswadi ba ile ba dumela gore o tsea ke sona sekobo se we, o swanetse go fo motsea, o ka seke wa gana, ka tlhomphe e we ya gore ngwana o swanetse go kwa taba ya batswadi se we ba motsago. Ge ngwana a ka leka gore wa gana wa teiwa.

45

Matsatsi a lehono.

Dikgarebe le masogana a matsatsi a lehono ba nyaka go tsea basadi ba lerato, motho yo ba sa monyakego ba gana. Bjale ka bakgalabje a se gantsi mo we banenyana ba nyakago go tsea ke mokgalabje, go nore yo we elego ngwana wa malome wa gagwe a motsea.

Ba gana.

Le ge ele ngwana wa malome wa gagwe, ya ba ele gore a kwane le moya wa go tsea ke mokgalabje o fo gana. Batswadi ba ka seke ba mogapeletsa ka maatla. Go na le polelo e ba e bolelago ke gore ke isa kae, ka motswa o sitwe. Ke go a sana selo, basadi ba pele ba feditse. Ngwana yo we a tsea ke mokgalabje matsatsi ana ke gore o kwa molao wa batswadi ba gagwe.

Go loma.

Ba bana ba we ba sa nyakego go tsea ke bakgalabje goba mosadi ke bakeng sa go tshaba go segiwa ke bagwera ba bona. Bjale ba hwetsana gorego ditlhong gore, mokgalabje a tsee kgarebe, goba mosadi ka gobane ditlhong o a dikhurumetsane. Motswadi wa mothepe a ka leka bjang le bjang gorengwana wa gagwe a e mo we yena a ratago empa ge mosetsana a sa rate a ka seke a ya.

46

Dikgopolo tsa bagologolo.

Bagologolo bare, go tsea mosadi ke go no kwana le batswadi ba bo mothepe. Ge ele ngwana a tsebe selo, o swanetse go go kwa se we motswadi a motsago. Le go bona gore morwa mokete ana le dikgomo. E seng mothoka morwa/^{mo}kete yo we ba motsebago ga botse.

Segole.

Segole se be se tsea mosadi ka kwano ya batswadi ba mothepa Batswadi ba motsa gore monna wa gago ke yola, ge a leka gore wa gana mo tse gore a o sepele meputse, segole ke sa motho, ekwa mo we re bolelago ngwana ke moka a dumela.

Tlhalo le go tshaba.

47 Mosadi ge a ile a tlhala monna wa gagwe a boela a dula lapeng la batswadi ba gagwe, ele gore monna wa gagwe o be a monyetse mosadi yo we ke poya bogadi, o boetse go fipiwa ke batswadi ba gagwe, o boetse goba ngwana gape.

Batswadi ba motlhadi. Batswadi ba motlhadi ba swanetse go ntsha dikgomo tsa motlhadiwa ba mofe, ba sale ba dutse le moredi wa bona. Seema sa basotho bare, monna a nkgago o nkgale sa gagwe.

Go tlhala ga mosadi.

Mosadi a ka seke a fothala fela, gona le motho yo a foranago nae! Ge a fiyo tlhala fela, a sa fora ke mothoo bare, a tlhala, ba tswadi ba motlhadi ba swanetse go leka ka maatla go lwa le moredi a bona. Monna yo we a goba a tsere mosadi a ka seke a sala batswadi ba motlhadi morago.

Motlhadi.

Motlhadi o tla ba a botsa batswadi ba gagwe thereso. Ore ke forane le mokete, ke gona batswadi ba swanetsego go romela motho gore a yo butsisa, ge monna a ka dumela, ba tla motsa gore a nyale. Ge a ile a nyala ke gona ba ka romelago sebaka see gore see ga motlhadiwa gore a e kgopolele.

Mamondi.

48 Mamondi ge a tlile a gapile mesebjana ya gagwe, go fedile mosadi ke wa monna yo moawa. Yola bokgomana bo phunugile.

Mmatlha-se roma o sinye a sa gagwe.

Ke seema bjale se bolela gona mabapi le ditaba tsa manyalo Ge o ekwa ba bolabola seema se we, ba kwatamile ka dikhuru ba go gana, ba go beile mogobotse, motlhadiwa a dutsika fase ga morithi wa setlhare.

Bana ba motlhadi.

Bana ba motlhadi ba sala le papago bona, yola monna o tla ya a belega ba gagwe bana. Ge go tlhadile monna ke gona mosadi a ka kgonago a tloga le bana ba gagwe. Le gona a swanela go rera

rera batswadi ba mosadi dikgomo ka baka la gore ke yena a tladileg^o
mosadi ke molao wa batubatse.

Go tladisa go buima.

49 Taba ena ya tthisano kgale e be e se taba e, e diriwago.
Bjale ka matsatsi ano. Ka baka la gore ditefo tsa ntshe difeta
monyalo, le go tshaba go loiwa. Ka gobane monna yola a go ba
dutsi nae pele o na le ditshila tsa mosadi.

Tukiso.ya.tlhalo. Mosadi o swanetse go se supe monna wa
gagwe mokgwa gore wa motlhala. O swanetse go tsea selo se sengwe
le se sengwe we a goba a se apara, le metswarelo. Metswarelo ke
dilo tse we a rego ge a bone kgwedi a thiba ka sona madi gore
a seke a ela le dirope tsa gagwe. La mafello o swanetse go rwala
matshego a yo a fihla a tlole.

Bo Mammalane.

Boloi bja go sinye ke taba e kgolo ya gore mosadi wa matshegong
a swanetse go tlahadiwa. Kgomo engwe le engwe ga ile ya tswala
namane, motlhadiwa o swanetse go gapa le manamane a tsona.
Ka tsatsi le tee a ka tlhatsa lesaka a ba a ntsha a ya a tsea
mosadi tsa ba tsa sala.

Go ripelana dithoka.

50 Ke gore motlhang o we, motlhadiwa atseago tsa gagwe, dithotto.
Ge ba fitlha tseleng, ba swanetse go bolaya pudi ka molamo, bala
le bona ba sala ba bolaya ya bona le bona ka molamo. Ba dija
ka tlhatlhamusi ke gore a ba diapee, ba fo besa. Ke manganga
tlhaa a tthalano.

Motlhadiwa.

Motlhadiwa ge ba mofile dilo tsa gagwe ka moka a swanela go
ba a sa belaela mosadi mowe a tlhakanago nae, ba swanetse go fo
dumedisana bjale ka basadi ba bangwe le banna ba bangwe a ka no
modumedisa ka gore dumela mogatsaka le yena are dumela mogatsaka
molato a o gona.

Motho a sa tsebego.

Motho yo a sa tsebego ge a butsisisa gore ke mogatsago ka mokgwa
mang o tla motlhalosetsa gore e be ele mosadi waka bjale o ntlha-
dile. Le ge ba dumedisana ka mogkwa o we go yo mongwe le yo mongwe
le yo mongwe o swanetse go tlhalefa yola, ka gobane a lebala a
ka modifa tsa dingwe.

Go tshabela go monna yo mongwe.

51 Ge mosadi a ka tshaba monneng wa gagwe, a tshabela monneng yo mongwe. Taba e we ke sephiri sa monna yo we le mosadi wa gagwe. A tsebe selo, gamogo le batswadi ba mosadi. Monna ge a ka fo bona matsatsi a dikela a sa bona mosadi o swanetse go ya ga makgoloma gagwe, butsisa gore mosadi wa ka e su a tle mo. Ge ba sesu ba mona, ba tla motsa gore e su ra mona.

Batswadi ba mosadi le mokgonyana.

Bo makgolo wa mokgonyana gamogo le mokgonyana ba swanetse go tsama ba nyakela motshabi. Mo we ba mohwetsanago beng ba motse ba tla yta mosadi ka ngwakong. Gomme ba nyake ba tla fitlha ba butsisa ba ba fetola ka gore ke ngwana wa mang, motswadi o tlare ke ngwana waka, bare boelang gae.

Batshabisi.

52 Ba tshabisi ba tsibile batswadi ba mosadi e be ba sitwa go romela sebaka ka baka la gore a ba sa tsebe batswadi ba mosadi. Ba sala ba roma sebaka gore sepelang le yo botsa batswadi ba mosadi gore sa swara ke tau, e tswere e seke se lopela nkwe. Nkwe e leselo sa mabala a manyana. Ba moroma ka selo, sa gore nyakelang mono.

Batswadi ba mosadi.

Batswadi ba mosadi ba tla leka ka maatla go gana, ba tia tlhogo le fase, bala le bona ba fetola ka gore ya swara e swere. Ge ba gana pelo ya bona ele e tee, ba tshabisi ba swanetse go gafa mosadi a boela monneng wa gagwe ka dikgomo tse nne.

Go gana go gobedi.

O ka fo kwa batswadi ba gana ge ba bona matlho a batho, basego ba etela mo we, ngwana wa bona a tshabetsego go tsibisa bala gore lena le gana nae, ba tlabo ba dumela gore le motsee.

Baleloko ba gafela batswadi ba mosadi

Ge ba leloko ba bona gore ba tshabisi a ba buisi ngwana wa bona, ba gana nae, moledi o swanetse go tlhatlha pelo tsa batswadi. Are, senwa bonopi sa bokgalaka se mpone molomo mpokopoko, pele ga lehu go eta beng ba lona. Monna o tla gafela mosadi, mosadi are, a retse go tseba lena.

53

Ba tlhaba ba kwile gore mmago ngwana o kwana le gore ba nyale.

Go amogela.

Ke gona ba tla kgonago ba amogela selo sa ba tshabisi, ba fetola sebaka gore sepela o ba/tse^{bo} re nyaka dikgomo, re lle thoto ya morwa mokete. Batswadi ba mosadi ba swanetse go tsibisa motlhadiwa, gore monna yola wa ga Mokete, ore mmaka pela o b ka a e swere. O re tua ya hlanya e bolaela go ja. Motlhadiwa o tla fetola ka gore ditseba ke lena ba ga makgolo, fela le tsebe gore monna a nkgago, a nkgale le sa gagwe. Ke le baka la gore batswadi ba mogale dikgomo ba kgone ba bitsa mokgonyana wa kgale gore a tle a tsee tsa gagwe.

Motshabisi go seromele sebaka.

(Motshabisi go se romele) Motshabisi le ge a tseba batswadi ba mosadi le monna yo we b motlhadiwitsego a ba romele sebaka ba fo homola, fitlhela ge bamonyaka ba mohwetsana. Ba ka seke ba romela sebaka go monna wa mosadi, ka baka la gore e kaba marumu Ba se romela ga batswadi ga mosadi ka gobane, ba tla boledisana nabo ga botse le gona ke bona ba we ba tsebago gore ba lle kgomo tse kae tsa motlhadi^asiwa. Seema sere balwi ba/lebane.

54

Ge mosadi a ile a tshabela monneng yo mongwe. Mohladisiwa le motlhadi ke moka ba swanetse go fapana, ka gobane motlhadiwa o swanetse go gopolela motlhadisisi gore ke lenaba la ka le go mpolaya a ka mpolaya. Ke matlhatse a magolo, ge mosadi a ile a tlhala monna a seke a molaya. Mosadi wa mohuta o we o lukile kudu le ge pelo ya motlhadiwa e le botlhokong, ka baka la go tseba mekgwa le mediro ya mosadi.

Leloko ka letsee, leloko ka letsee, a la swanetse go tlhadisana basadi ka baka la gore ba ka seke ba kwana. Le go loyana ba ka loyana. Taba e wekotse gagolo le gona a e direge. Motho yo we a ka ba le madi mabe go isa go sa felego. Ka gobane ba leloko la geno ba tla go bona gore a se wena motho, ka depelaelot tsa moya ya bona le badimu ba tla e a mogela. Le mong batswadi ba gago, ba ka seke ba kwana nago ba tlo dio sita gore ba go bolaya. Leepana la go go epa gore motho yo ke mpya le ka seke la thloka, batswadi ba gago le bona ga gona ka mowe ba ka go

55

ba ka go emelago ka gona, ba tla dila ba swabile ba se baka ka moka.

Megopolo ya batswadi.

Megopolo ya batswadi ba tla fela ba gopola gore sethola se, ekabe sere se sala se dira botlhola bja mohuta o e be re hwile e be go e kaone, ka baka la gore e be ru tla bare sa dibone. Le gore gela ebe ele gore motho wa tseba gore ge a belega, o belega monotla, motho e kabe a ile a se dula godimu ka marago yaba mafella ntlong. Dipelaelo tsa mohuta o we a diphidisi motho, ke marumo go monna le mosadi yo mongwe o swanetse go hwa.

Leloko le lengwe.

56

Ge monna a kare a tladisa mosadi a ya a tladisa lelokong le lengwe go lukile le ge diphapano di tlabana gona. Ke go gobe ge le a gisane felo go tee, ge ele kgole le kgole go lukile kudu, ka gobane le ka seke la dula le bonana ka matlho ka metlha. Pelo e tlabana yalebala le ge e ka seke ya lebala yo ya kae. Le ge monna yo we e be ele monkana wagago bonkana bja lena ke moka bohwise.

Go gana ga batswadi ba mosadi.

Mosadi wa go tshabela monneng yo mongwe ka ntle^{le}/go ya gae ga batswadi ba gagwe. Ge papagwe le mmago yena ba gana ka thereso gore ngwana wa rena a re nyake gore a tsee ke mothoka, re nyaka gore a boele monneng wa gagwe. Ga gona ka mokgwa o mongwe o swanetse go boela.

Mothoka.

Mothoka yo we ona le makoko marabe ore tlhware a kametsa. O kgotletse ngwana wa bona o swanetse go phumula bothoka ngwana wa bona ka dikgomo tse nne, tse we elego tsa go mogafa gore a boele monneng wa gagwe. Le ge ele wena mosotho ya ba batswadi ba mosadi a ba gorate molao ke go mogafa ka tsona. Kgomo ke tse nne. Ka bana ba kgale e be ba ekwa batswadi ge ba gana.

57

Bana ba matsatsi a.

Bana ba matsatsi a, ge batswadi ba gana bjalo le bjang le bona ba fo gana. Ge batswadi ba gana ka pelo ka e te, a ba gana le go amogeladilo tsa motho yo we yena arego o nyakane nae.

Ba fo molesetsa monna yo we yena are go wa monyaka.

Monna o tla fore ke mosadi wa gagwe, empa dika seke tsa tupala, ka gobane batswadi a ba amogela dikgomo tsa gagwe.

Go dula nae.

Monna yo we a ka fo dula nae, empa ge esale kgale e be ba swanetse go tia mosadi, a boele monneng ka kgane. Lehono thupa ya go tia mosadi ke go gana go amogela dikgomo tsa monna yo we a motserego. Le ge monna a ka motia tsatsi le lengwe mosadi a tshabela batswading, batswadi ba swanetse go moraka ka baka lagre a ka a okwa se we batswadi ba motsago.

Bolwetsi.

58 Le ge mosadi a ka babja bjang le bjang batswadi ba ka seke ba ya go mona. Le ge ditaola di ka re batswadi ba belaela, swanetse go tla ba mophase. Monna a ka seke a kgona go ya ga batswadi k baka la gore a baka ba moamogela. Mafelo a swanetse gore a bee a gafe ngwana wa batho bawe.

Moopa.

Le ge mosadi le monna ba ile ba fo tseana ka manganga a bona batswadi ba sa dumele, monna a bona gore mosadi a sware selo, a ya ngakeng ngaka ya motsa gore go belaela batswadi monna a ka seke akgona go tsena kakgoro ya bo mosadi. E tla foba tshita re lebane ke tswele la kgaitsemi mafelo ke go mogafa.

Go gafa.

Ke gore o swanetse go boetsa mosadi ga batswadi ba gagwe. O roma motho a isa masadi a swere pudi. Pudi e we ke ya go tlhotla ditaba, ka yona ba swanetse go fetola sebaka, gore se-pela o motsa a gafe ngwana wa rena ka dikgomo tse tsego. Monna yo we o swanetse go ntsha se we batswadi ba mosadi ba se bolelago.

59 Peelatso ya ngwana.

Kgale e be balosa batswadi ba ngwana, ngwane esale yo monyana. Ke moka ba no fela ba isa dilo tsa bona dilo tse we a ba ba fe la ba nyala. Go fitlhela osetsana a gola. Batswadi ba mosupa gore monna wa gago ke yola ka seke a gana o swanetseg go dumela. Le ge a ka leka gore ke a gana ba swanetse go motia go fitlhela a dumela.

M

Motlhankana.

Motlhankana le yena a ka seke a dira boethatelo o swanetse go tsea mosadi yo we papagwe a monyaletsego yena. Ba mosupa gore wa gago ke yola, yola ke makgolo wa gago. Ga gona kgano ke moka ke mosadi wa gagwe.

Lehu la monna wa basadi.

Lehu la monna wa basadi. Monna wa basadi o wa hwa a sia basadi. Basadi ba we ba ba tlhologadi ba sala ba tsea ke bo ngwana bo mohu le barwa ba mohu. Barwa ba monna ba ile ka bo mmago bona. Ngwana yola wa mosadi o dula le yola mosadi yola mosadi le yena o dulale yo mongwe mosadi bjale bjale.

60

Madome Moyene.

Ke ngwala leina la Madomeka baka la bo gore ke tlhalose ditaba tsa bagabo botse. Madome o be a na le basadi ba, Seele, Mathele, Makgalangake, Madintsi le Mokgadi. Seele ke mosadi wa pele, bjale o ile go hwa a gona a ya a tsea mula ntlo yo we elego Mokgadi.

Makgalangake o ile a ba le barwa ba bantsi dikgomo tsa baredi ba gagwe, barwa ba gagwe ba ile ba tsea basadi ka tsona. Mokgalabje a tsea ka tsona basadi.

Mathale o ile ba le ngwana wa motlhankana o tee, le bana ba basetsana. Kgomo tsa mosetsana wa pele a sea Madintsi ka tsona, tse dingwe a tsea Mokgadi ka tsona.

Ka morago ga lehu bana ba Makgalangake a baka ba dula le mosadi yo mongwe wa mohu, ka baka la gore dikgomo tsa dikgaitsemi tsa bona mokgalabje a ka tsea mosadi ka tsona. Bona barwae ba ile ba tsea basadi ba bona ka tsona.

61

Lapa la liji lengwe.

Ke seema sa bagologolo dikgomo tsa baredi ba Mathale diile tsa tsea betsi, bjale basadi ba Madintsi ke Mokgadi ke betsi ba Mathale le ge e be ele basadi ba monna wa gagwe, ngwana wa Mathale o swanetse go dula nabo ke basadi ba gagwe. O ile a dula le Madintsi a dula le Mokgadi. Morwa wa Mathale o ile a seke a kgonago bakisa morwa wa Madintsi ka baka la gore ke ngwana wa kgomo tsa mmage.

Go beelelsa .

Monna o hwa a beeleletse mosadi ke gore a sesu a beke mosadi

go nyala gona a setse a nyetse. Dikgomo ditswa ka lapeng la mosadi yo mongwe ge mosadi yo we a na le ngwana wamotlhankana ke yena yo we a swanetse go go tsea mosadi yo we. Ge gona sena motlhankana yo mongwe wa morwa mohu o swanetse go tsea mosadi Seele, Mathale le Makgalangake.

62

Morwa Seele, ge a bona Mathale are ke mmame, le morwa Mathale ge a bona Seele a re ke mmame, le morwa Mathale le Seele ge a bona Makgalangake bare ke mmame, bjale bjale.

Basadi.

Bare ke bomnabona ka baka la gore ba tsotetse. Gela eke e se ba baswa, morwa Seele o be a ka fo dula le Mathale le morwa Mathale o be a ka fo dula le Seele, morwa Makgalangake e be a ka fo dula le Mathale goba Seele. Yo we a swanetse go dula le bakgekolo ba we ke bo ngwana mohu.

Mosadi.

Mosadi o belega bana, bjale bana ba gona le ngwana wa pele, ka morago yaba baratho. Dinaga a dietelane go etelana batho. Ge mogolo wa bona a ka hwa, ana le mosadi yo we a molatelago o swanetse go sala a dutsi a le mosadi wa mohu.

Moratho o mogolo.

63

Moratho wa mogolo ge a ka hwa, a sia mosadi mogolo wa mohu a swanela go dulale wa mohu mosadi yowe wa moratho wa gagwe ka baka la gore ke ngwetsi wa gagwe, o swanetse go dula le moratho wa mohu. Ke gore baratho ba mogolo ge ba bona mogolo bare ke papa rena. Ka gorialo mo we mogolo wa bona a swanela go robala le basadi ba bona, ka baka la gore ba ka moroga.

Basetsana.

Basetsanabaka fo kwana le motlhankana ke moka motlhankana a tshaba nae, ka ntle le gore kwane le batswadi. A no tshaba lemosetsana ka ntle le go kwane lekgaitsemi ya gagwe. O bolela kgaitsemi ya gagwe, ke moka ba kwana go direla gore ge a motshabisa a motshabisetse mo we kgaitsemi ya gagwe a tserwego gona.

A ba tloge balebabedi.

Mosetsana o swanetse go re a be le bo makgatle babangwe le lona sogana leswanetse go ba le makgatle wa lona.

Ke moka ge bakwane le mosetsana ba motshabisa ba ya nae, mo we bogading bja kgaitsemi ya mosogana.

Sebara.

Sebara sa motshabisi, o tla tsibisa batswadi ba motshabisi. Ka baka la gore ke kgarebe, sebara sa motshabisi o swanetse go ntsha selo a yo tsibisa batswadi kgarebe gore nyakellang mono. Ge

64 Batswadi ba kgarebe ba sa rate mosogana, ba botsa sebaka gore aepela o ba botse re nyaka ngwana wa rana.

O e kgogetse molato.

Mosogana yo we wa go tshabisa mosetsana o e kgogetse molato O swanetse go gafa ngwana a boela batswading. Ke moka ditaba difele ditla mowe. Go tsea mosadi ke go kwana le batswadi ba mosadi.

Kgano ya mosogana.

Ge mosogana a ka gana basadi ba we ba ilego ba nyala ke papagwe yo mongwe goba ba bangwe ba le loko la bo monna ba swanetse gore ba dule le basadi le ge ana le moratho yo we mosogana arego ge a mona are ke rangwane.

Malome wa mosogana.

Malome a mosogana a ka, ebile ana molao wa gore a ka dula le basadi ba we. Go kaone motho o sele yena a ka dula le basadi bawe. ge ba bogadi ba nyenya basadi. Mogolo le Malome ba swana ke gore mogolo le yena ana molao wa gore a ka dula le basadi ba ba ratho ba gagwe.

65 G nyenya.

Go nyenya ke go serate selo, bjale ge ba we balebanego go dula le basadi ba ba tlhologadi ba swanetse go kgethana le ba leloko le sele. Monna yo we a keth ilego motlhologadi ga laele selo bjale ka bjalwa dikgomo.

Molaudi.

Molaudi ke ngwanabo mohu, mosegedi o dula kowa theko a no theletsa fela. Ge ba semu ba mmege gore re tswere ditaba a ka seke a fetola. Mabapi le bjalwa molaudi wa laola, ke moka ka morago a bitsa monna yola wa go dula le mosadi a motsa modiro wa bjalwa ga motse ka molomo fela wa motsa ka sego.

Motlhologadi.

Motlhologadi yena ka nosi o swanetse go bona gore monkana wa

wa gagwe a seke a lapa. O tla meela ya gagwe pitsa ka ngwakong gore a fele a e ya a enwa.

Mula-ntlo.

66 Monna o tsea mosadi bjale mosadi a dula le monna wagagwe lebaka ka morago, mosadi a hwa. Monna o swanetse go tsea ditswana tsa mohu a diise batswading ba mohu ka kgomo, ke gore o bega batswadi lehu la ngwana wa bona. Modiro o we wa bega o diriwa ka morago ga selo.

Batswadi ba mohu.

Batswadi ba mohu ba swanetse go fetola ka gore go lokale, mosadi yo mongwe soo. Mula ntlo wa nyalwa ke moka ba ntsha dikgomo ba ya go nyala.

Ditswana.

Ditswana tsela ba go disa batswading ba mohu, motlhang ba beka kgarebe ya go bula ntlo, o swanetse go re a tle matso. Ke ditswana tsa gagwe.

Matlhatswa. Dingwele.

Taba ya mohuta o e tlhagisa ke gore monna a tsea mosadi bjale mosadi a tla a ema a seke a belega ke gore moopa. Monna o boela go bo makgolo wa gagwe ke moka ba mosupa kgarebe, ke moka a monyala. Pol lo e ya matlhatswa dikgwele e ba e diraga kgale matsatsi lehono, basetsana ba gana, bare ba ka seke ba kgona go dira bo gadikane le mogolo wa gae.

67 Go tsea ga dikgosi. Tema ya 2j

Kgosi e ka fo tsea basadi ba bantsi yo we elego mohumagadi o swanetse go motsea ga malome wa gagwe. Ke yena setima mollo, ke yena yo we a swanetsego go tlilo belega kgosi Buntsi bja basadi e noba basadi fela, ke basadi ba kgosi.

Kgosi.

Kgosi ena le bana ba bantsi, fela yo we a tlatlago e ba kgosi ka morago ga lehu la kgosi ba motseba gore ke ngwana wa mohumagadi yo we elego ngwana wa malome wa kgosi. Ngwana yo we elego kgosi batho a ba swanela go mitsa ka gore kgosi, papagwe a saphela, ka baka la gore a ka nyaksa papagwe.

Bana ba kgosi.

Gona le seema se swe o kwago bare bana ba kgosi re loba ka moka.

Ke gore yo we e tlabago kgosi a ba motsebe, ka go bolela gore motlhomongwe yo we elego kgosi o tla hwa, ke moka ba bea yo mongwe yo we a salago a tswaretse yo we e salego yo monyana.

68 Tlhomphe ya bana ba kgosi.

Bana ba kgosi batho ba ka ba tlhompha ge bale nabo ka mathako ka mokgwa o mongata, empa ge ba le motseng wa mosate, a ba swanela go ba tlhompha ka mokgwa o ba ba tlhomphago ka ona, ka baka la gore ba ka nyatsa kgosi. Ba swanetse go tlhompha kgosi bakeng sa gore ba tlhomphe bana ba kgosi.

Mmamogolo le mmame.

Bana bana a ba swanela go tsea ka gobane ke madi a tee. Go bjale ka kgosi le yona a e na molao wa gore e tsee ngwana wa mmamogolo goba mmame.

Kgaitsemi tsa kgosi.

Dikgaitsemi tsa kgosi bana ba tsona le bana ba kgosi bare motswala, ke bona ba we baka tseanago. Ngwana wakgosi a ka ya a tsea ngwana wa rakgadi wa gagwe. Ngwana wa kgadi o tsea mosadi ga kgaitsemi ya mmagwe, yo we arego ge a mona aremalome.

Kgosi.

69 Kgosi le ge e ka tsea mosadi ga rakgadi wa gagwe, mosadi yo we a ka seke a tswala kgosi, mosadi yo mogolo yo we a swanetsego go tswala kgosi ke mosadi wa malome wa gagwe. Le ge a ka fo tsea moredi a kgosi a ka seke a tla a feta ngwana wa malome a gagwe.

Mosate.

Ka baka la gore kgosi a e tsee mosadi ka o tee, o tla hwetsana gore bana ba kgosi ke ba bantsi masogana ka kgorong ya mosate. Ka moka ga bona ke bana ba kgosi. Batho ba we ba ka tsebago gore o tllilo ba kgosi ke batho ba we ba dutliso kgaufsi le mosate le ba we ba tswalanego le kgosi.

Ge ele mabapi le gobolla.

Ke gore mphatho o mongwe le o mongwe o na le kgosi ya ona. Ke gore mphatho o bolla le ngwana wa kgosi goba bana ba kgosi fela go swanetse gore gobe le ngwana yo mogolo. Ke yena yo we ba tlogo fela ba ana ka yena. Bjale ka ge bare Magasa bagwera ba Pae, Madikwa bagwera ba Matshubeng, ke bore bana ba kgosi.

Ngwaga o moswa.

K34/82

33

Go bjale ge bana ba mosate ge ba loma ngwaga o moswa, ba swanetse go dula ka go latelana ka bogolo bja bona. Lerotse le ja ke ngwana yomogolo pele ka morago yo we a molatelago bjale bjale. Ke lebaka la gore go tsibiwe yo we elego kgosi.

Kgoro ya mosate.

Ka theko ya ka kgakala ba aga ka mafsika ba ntsha maforo ka theko ya ka tlase. Maforo ba aga mafato e metelele. Ka theko gaggoro ba aga lefagi tlase ga maforo ba aga sedutu. Ge o tsena motseng wa hwetsana dilo tse we o tsebe gore ke mosata.

Go segela ga kgosi.

Kgosi e a dula le bagatsa papagwe ge a hwile basadi ba sala ele bathologadi. Ba we a ka seke go a dula nabo ke basadi ba baratho ba gwe. A ka noba thusa fela ka se se bathokago, le bona ba fela ba moleboga ka mabjalwa.

Sephiri sa mosate.

71

Motho yo mongwe le yo mongwe le mosadi yo mongwe le yo mongwe wa ka mosate a ka seke a go botsa nnete, mabapi sephiri sa ka mosate, a ka lemoga ka kgosi ge e babja baka seke ba bolela gore kgosi e a babja ka baka la gore kgosi ke mong mobu.

Kgetho ya kgosi.

Kgosi e ka fo kgetha mosetsana yo mongwe wa mo lelokong la mo nageng ya gagwe. Mosadi yo we e ka fo ba mamoratwe, empa ngwana wa gagwe, a ka seke a ba kgosi. Mphatho o mongwe le o mongwe kgosi e tsea mosadi.

Dithebo.

Ke gore basadi ba we eseng bana ba leloko la mosate, a ba kgone gore ba ka uta ditaba ba tsama ba seba batho ba bangweg Kganthe ba we elego madi a borena ba ka seke ba bolela sephiri sa ka mosate.

Go tshentshelana.

Bogwera monna ka baka la kwano le motswadi wa mosetsana o mofa moredi wa gagwe gore a motsee. Kudu taba ya mohuta o we e bonala masoganeng, lesogana la go tlhoka moreba, le gona a tlhompheba ba bagolo.

72

Malapa.

Go we a go tsea mosadi mo we tshentshelana le we, sebara sa gagwe (mosogane)

Malapa.

Leloko le lengwe le lengwe le na le lapa la lona. Mosogana yo we a go tsea mosadi mo we lapeng le we, sebara sa gagwe le yena a ka go ya a tsea mosadi mo we lelokong le we kgaitsemi ya gagwe e tserego ntshe. O swanetse go tsea ka lapeng le lengwe, mo we go a direga.

Motlhabe.

Mosadi wa Motlhabe ke ngwana Popela, Motlhabe o re makgolo ge a era ba ga M Popela. Popela o tsea mosadi ga Motlhabe, Popela le yena ore makgolo, ba tsea ka go fapantsha malapa. Ke mokgwa o we yo mongwe arego mokgonyana yola le yena are mokgonyana. Taba e we e dira gore leloko la bona le seke la hwella.

Tlhokomelo.

Ka yona tseano ya mohuta o we, bana le ditlogolo ba swanetse gore ba tsibiwe gore ba seke ba tsea dikgaitsemi tsa bona. Ba tlhoka go ba le tihaloso ba ka ya ba tsea.

73

Tema ya 3. Tseano ya go iletswa.1. Masakga.

Gare ga batho ka moka ba we monna a sa swanelago go ba tsea ke dikgaitsemi tsa bonal le batlogolo bjale ka bana ba mmamogolo Ka gobane bana ba mme-mogolo ke bana ba mmame ke dikgaitsemi. Ke bo ngwana wa mme ngwana wa mme. Ba ka tsea batho bangwe, eseng gope bona ba tseane.

Tsebo.

Le ge gotsibja ga ga botse gore ngwana wa Mme-mogolo ke madi a monna o sele, ka baka la dikgomo le ngwana wa mmame ke madi a monna o sele ka baka la dikgomo. Madi a mme-mogolo le madi a mmame ke madi a tee, ke lebaka lewe ba sa swanelago gore ba ka tseana. Malome wa motho a swanela go tsea motlogolo wa gagwe ka baka la gore ke ngwana wa kgaitsemi ya gagwe.

Lesakga.

Lesakga ke gore mosadi o belega bana, bana ba we ba mana letswele ka letee, gare ga bana ba we gona le mogolo le baratho. Bana ba mosadi yo we ba losa ke banna ke moka ba tsea. Banna ba we ba fapane ka methopo ya bona le tsona ditlogolo tsa mokgekolo yo we ts fapana ka methopo ka baka la bo papa a bona.

74

Madi a lesika la bo mmago bona a etelana ka gore ke bana ba motho ka otee.

Go bjelabjela ga Masakga.

Go bjelabjela ga masakga ke gore go a tloga gwa ba e setse ele lebaka le letelele kudu. Ka le we lebaka motho a nago letsebo, a ka leka ka maatla go tihalosetsana ba we ba sa tsebego gore motho yo lesika ka le tee, ka go sekgolwe ga bona, kgore ke tsela e telele mo we a laudisago go setse go hweletse. Ba thoma go tseana.

Go tseana le meloko esele.

75 Basipedi ke gore ke batho ba ba tswago ba sepela ke bona batho bawe elego maloko a a sa tsibjigo. Ba tshaba go tseana nabo ka baka la gonyenya le lehufa. Le go setsebe mekgwa ya bona. Ke goba ka boloi.

Go tseana le ditshaba tse dingwe.

Kantle le setshaba sa ga Mohlabe gona le ditshaba tse dingwe tse bjale ka Bathoka, Batswella, Maono le Makgema le ditshaba tse dingwe digopolelwa goba basipidi.

Mathoka.

Bathoka ke mohuta ore dulago nao kgaufsi, empa le ga gole bjale ga gona le mothoka ka otee yo we a swanetsego go tsea kgarebe ya mosotho le mosotho le yena a ka seke a tsea kgarebe ya mothoka. Lehono go sa fo ba bjale ka kgale le ga golewa dijo tsa bona, mosadi wa mothoka a tseiwa.

Motlabo.

3576 Ba gona ba nna ba bangwe ba we ba ka fo dirago botlabo le mosadi wa mothoka, empa ba swanetse go leka maatla go utama. Mothoka yena wa kgona go segela mosadi wa mosotho. Batho ba gona ba tla leka ka maatla go epa mosadi gore a se wena motho, o robala le mothoka.

Leepana la mothoka.

Mothoka wa m nna, monna wa mothoka o tswara matsobo, bjale o na le mokgope, ke gore o gatledi thoto ya gagwe ka le thotse, ke moka wa hwetsana a dutsi wa bona mokgopje o teile fase. Ka gorialo mo we ke gore mothoka a tsware. Ke mokgwa o we leepana la bathoka le sa felego go basotho. Ba bile ba epa ka gore ke mafafa leope, a fofa mokhuba o a hwa.

Mosadi wa mothoka.

Mothoka wa mosadi wa tswara, o tswara mateane, o bile o phala basadi ba basotho, ka baka la gore o ka seke wa bona dikgwele tsa gagwe. Basadi ba basotho ba tswara kapele le ka morago fela.

Leepana la basadi ba bathoka ke gore mosadi wa mothoka ge a tlhapa mmele, o tlhapa mmele a inamile gore metsi a seke a fitlha dinokeng tsa gagwe, dinokeng ba sinye lehumo la monna wa gagwe.

Ka morago o tlhapa maoto go fitlha dikgweleng, ka pele ga mosadi go na le seuta sa go nka ka go selikisa .

77

Tao.

Ke motlhare wa bathoka o mogolo o we ba tlolago ka ona. Motlhare o le ona ona le le monkgo o mobe, ge o phatlagana le go setlhape badimong go napa gwa nka ka mokgwa o we o ka seke go wa ba tamela mosadi wa mothoka. O tla selekwa kudu, ge osena sebetse o ka ba wa tlhatsa. Ke lona lebaka le lengwe le we mothoka a sa swanelago go tsea mosotho.

Bathoka.

Bathoka ke batho ba ba ilego ge ba fitlha mo nageng ena, ba hwetsana basotho. Ba fitlha ba bona ba bja go nyaka go dira dintwa. Le gona basotho e be ba sa nyake ka gob ne ke manaba. Mothoka ana mothokana, o kare o tlilo dula nageng, kganthe o tlilo lebella dibo le difate. Bathoka ba gabo ba fitlha ke yena yo we a swanetsego go bolaya kgosi pele ke moka a tshabele bathokeng ba gabo. Kgale mohuta o we o be o sa dumellwa go tsena nageng. Mohuta o we o nyatsiwa kudu ka mokgwa wa bona.

78

Tlhomphe.

Bathoka a bana tlhomphe e botse ke gore ba bjale ka banna ge ba dumedisa ka baka la gore ge ba losa a ba robe khuru ya bona ba losa ka ditla, ba no godumedisa fela. Molao o we le ona keo mongwe o mobe kudu, ka gonyatsa banna ba bona, kganthe mosadi o swanetse go roba khuru ya gagwe go supetsa gore mosadi o ka fae ga taolo ya monna le ge ba dumedisa kgosi go fo swana.

Lebaka le lengwe bare Bathoka ba be ba ija tlhapi, ditlhapi e be ele mothopo wa basotho, ba be tlhapi ke noga ga elewe.

Bathoka ba ja ka gorialo mo we ke gore bathoka ke menotla e fela a se mehuta ya batho.

Ke yona mekgwa e we e sitisago bathoka gore ba tsee mosadi wa motho.

Bakgalaka le Mapono.

79 KGale mefuta ena e be e dula kgole le rena, ba sa dule ba bonala ba we ba goba ba bonala ke mapono a banna, ba bonala fela ka bakeng sa go hula nage. Mokgwa wa bona o mogolo ke go tsama ba bolaya batho le go bathopela dikgomo le basadi. Go bantshgala gore le mola e ke ke mohuta o we batho e be ba dula nabo kgaufsi e be ba ka seke ba tseelana, ka baka la gore ke dinta malomela kobong, nta ga ena monkana e a loma.

Banareng ba ga Sekororo, mohuta ona ke ba bina kgomo, bjale ba ile ge ba^{fi}/tlha mo nageng ~~ena~~ ya ba bina tlou, ba hwetsana ele gore ba bina tlou ba dutsi. Mokgwa wa bona ke mokgwa o motse ka gobane ba kwatama basadi ba bona ge ba losa banna empakgale ba bina tlou e be ba sa batsee.

Lebaka ke gore e be e se mohuta wa gabo, le gona ba bona gore Banareng ke ditlhola ka baka la gore ba ja mothopo wa bona. Ke gore ba bina kgomo ba ija.

Matsatsi a bo lehono.

80 Matsatsi a bo lehono ka baka la tlwaelano le bogwera bjo we boile go bja dira Morena Tima Mogolo kgosi ya Banareng le Mohumagadi wa ga Mohlabe yo we elego Marebole.

Go tseana.

Ba makhwutswi ba thoma go tsea mosadi kgorong ya ga Masate le ya ga Masunu, ka morago ke ge mokgomana wa ka mosate a yo tsea mosadi kgorong ya Matlho, (Sekororo).

Bakone ba ga Mametsa, le bona ba bjale ka Banareng, Bakone ba bina phuti le bona ba bina phuti ba ija. Ga nthe mothapo o we motho a bina go ona motho a swanela go ija, o a ila, motho a ja ona o swanetse gore a tswe diso. Ge batho ba gopola ka baka la gore a ba tswe diso go bontsha gala gore se gona se we ba se binago.

Batubatse ba ga Masisimale (Setote).

Mong leina la bona ke Batubatse ba ga Selote lehono go tsibja kudu leina la Masisimale ke leina la ngwana, ngwana wa Selote. Saai ngwana yo we o ile a sisimale a bolaua mogolo wa gagwe, a

direla gore asale a busa. Gare tseane nabo ka baka la gore/nama e tee.

81 Baphalaborwa ba ga Malatsi.

Mohuta ona o na le mokgwa wa go seleke, ka baka la gore go motho a ile a ba etela, ga ba dumedisa moeti. Taba kgolo ba ja dikhudu tse we go rena re sa dijigo. Kgale e be ba sa tseelane nabo, ka lona lebaka la go ja dikhudu, legore e be ba dula kgole le rena. Khudu ke selo se senyenyiwago kudu, se we ba sa ratego le gore ngwana wa bona ba ka bonago a ija a ka teiwa. Le gana lehono go bjale khudu a e lewe. Empa matsatsi a noba tseelana, eseng kgorong ya Batubatse, dikgorong tse dingwe tse we diagilego mo nageng, e.

Mehuta e mengwe. Mehuta e we mengwe, go se tseelane nabo, ke gore e be ba tshaba gore, ba ka tla ba bona boemo bja naga, ke moka ba morago ba tla ba lwa nabo, ba ba thopela maruo a bona.

Makgema.

82 Bare e be ba dula mosola wa lepella ka theko e we go dutsigo Bakone ba ga Mametsa. Mohuta wa Makgema e be ba sa nyake go bona motho ka leitlho, ba mona ba bolaya. Ka gorialo mo we e be e sa mohuta wa batho ka baka la gore ba bolaya batho e be ba ija.

S.4 Magosi.

Basipidi e be ba sena molao wa gore ba tsene ka kgoro ya mosate ka baka la gore ba ka bolaya kgosi. Le batho ba ba tlogo mo nageng ena ba e tla ka go dula, a ba swanela gore ba e ka mosate, ba tsena mothong yo mong e bjale motho/we^{yo} a moisa ga mokgomana bjale mokgomana a moisa ga ntona. Ke ntona e we e swanetsego go isa maduma mosate. Mosate a o nyake go tseba ke batho ba we elego basipidi ka baka la gore metlheng ya kgale e be go lwewa dintwa.

Basadi ba mathupja e be ba eya ba ba bega mosate, empa kgosi e be e sa dule le basadi/we^{ba} o be a ba abela banna gore ba tle ba tswale bana. Monna yo we a swanetse go dulale mosadi yo we banake lesaba la kgosi.

83 Poya-bogadi.

Kgosi a ena molao wa gore e ka tsea mosadi wa poya-bogadi, ka baka la gore a ka nyatswa ke batho, ka gobane dikgopolo

tša batho di tla gopola gore kgosi a se kgosi ya go tsama e a moga ditshuwana basadi ba bona. Le ge poya-bogadi ele mosadi wa ntona a swanela go motsea.

Bofebi bja kgosi, kgosi a se sefebi ka gobane ge a kgatlha ke mosadi wa monna yo mongwe o no mitsa monna wa gagwe a le gona ke mona a tsena nae ka ngwakong. Mogatsa mosadi a ka seke a bola-bola selo. Taba e we e be e direga matsatsing a kgale, metlheng ya lehono ga go direge, mong wa mosadi a ka lifisa kgosi goba bo bolaya.

Ntona.

Ntona le yona a ya dumelwa gore e ka tsea poya-bogadi le yena o bjale ka kgosi ke ba madi a borena, batho ba madi a borena ba swanetse go se tswara ga botse. Ka gorialo mo we ba tlakgona go sola batho, ba go dira mekgwa ya go seloke. Ge go kare ba mosate ba dira mekgwa ya go seloke, balata bona ba tla ba bjang. Ke mowe o kwago ba bolela gore molao o tswa ka mosate balata ra mogela. Tlhompho e ka seke ya ba gona.

84

Ditaba.

Ditaba difela bosego, kgosi goba ntona ge a ile ba phosetsa monna yo mongwe ka go robala le mosadi wa gagwe ba swanetse go rapela mong wa mosadi bosego gore batho ba seke ba dikwa mo we ba phethile molao mong wa mosadi o tla bona ga botse gore a ba nyatse.

Kgosi goba ntona le ge ele ba busi ba ka seke ba tsea mothoko le ge a ka rata bjang le bjang. Bjale ka ge go setse go tlhalusitse gore ga gona mosotho yo we a ka tseago mothoka.

Tema ya 4. Tse diratago ke motho.

Ngwanenyana yo we a swanetsego go tseiwa, ke yo we motswadi wa gagwe o hwetsanago a na le mokgwa o motse le go loka a lukile Go loka ga mosadi ke go kwana le monna wagagwe le go se kganye ka batho le go sebe mosinyi, yo we ke yena mosadi wa go loka.

85.

Diphapano di ka noba gona, empa ge a bona batho a thaba, a sala a kwatelane le monna ko wa batho ba tlugile. Ge monna a moroma ka go bona batho le go senyake go swabisa monna wa gagwe ke moka a ya a dira se we monna a moromago a thabile.

Mosadi wa go loka, ke gore mosadi wa mohuta o we le ge motho a ka mokwatisa bjang le bjang ke gore a ka seke a bolela selo.

r'ela ka moswana o tla tsoga a butsisisa gore molato wakakeng. Ka gorialo le bana ba gagwe ba tla ba le molao. Le ge gona le seema se se rego, ya mafswi a e tswale, ngwana yo mongwe o tla kwa molao wa mmagwe.

Mokgwa wa mothepa.

86 Mothepa le yena o swanetse go ba le mokgwa o motse. Aseke a ba le mereba le bo fotle bja go roga batho. Yo we o tla ba o tsere mosadi sadi.

Ga leduni le tswa ntshung, ke ngwana wa go seloke, ge ba lebelella mokgwa wa ngwana ba hwetsana go re batswadi ba ngwana le bona ba na le mokgwa wa go seloke. Batho ba ka seke ba makala mokgwa o tswa tswalong. Le ga gole bjale a ka seke a dula lapeng la mmagwe ba tla motsea.

Go loka ga mosadi ke letsogo la monna ka gobane monna a ka fo tsea ngwana wa mosadi wa go loka, ke moka a tla a ba lethanya. Yo mongwe a tsea ngwana wa go lokela, ke mokgwa o we ba bolelag, gore go tsea ke letsogo.

Moloi ka tsatsi le lengwe yola wa goloka goloka ga gwe ya ba o phatlha ga ntshitse le boloi. Ka gorialo mo we go loka ga gagwe ya ba ga se ba selo, ka baka la gore o tla go fetsetsa lezaba. Mosadi a ka mpa a ba le mekgwa ya go seloke fela a sa loe. Ke mosadi wa goloka yo we.

87 Maroga le bosogo a dina taba ke tsona diaga motse, dirutla motse ka boloi. Bana ba moloi, moloi botswa letsweleng la mmago bona. Batho ba motse ba ka moka gore mosadi yola ke moloi bana ba gagwe ba tla thoma ba ratha le ka matheko empa mafelong ba swanetse go tsea. Ga gona mosetsana yo we a ka hwetsanago a dutsi ka lapeng la mmagwe a sena monna, ba fo motsea. Goba na o ka mokgwa mang le mang o a tseiwa. Gantsi bana ba we ba baloi ba tsea ke bakgalabje.

Setlaela.

Mosetsana goba ke setlaela, makgapa, sefowa, masogana ba ka fo ba ratha lekgole, empa mafelong ba bangwe ba swanetse gore ba banyale. Mosetsana yo we batswadi ba gagwe ba ya go ba gana ke yowe a babjago ke bolwetsi bja mokotagane, ka gobane motho wa bona ke lehu, ka gorialo ba tshaba go ja dikgomo tsa batho

batho ka phase phoso. Ge ana le malwetsi a mehuta huta ba fo m
motse.a

88 Motlhankana ge a na le bolwetsi mosadi o mofunana bo
thateng. Kantle le gore motlhankana a le bane ke go tsea mosadi
wa gagwe. Go tsea gona o tla a tsea fela o tla tsea mosetsana
wa go setlhamatsege.

Go feba ga mosogana.

Go feba ga mosogana ke gore batswadi ba losa batswadi ba
mothepa ke moka ba kwana, motlhomong ba ba ba nyala, motlhang o
we mothepa a yo bonago mosogana ke moka o thoma go phetlaphetlega.
O tla tsea lebaka leletelele a / sesu a bikiwe, batswadi bamothepa
ba elwa le mothepa gore o swanetse go ya le ge a bifile a na taba
ka baka la goreo ka seke wa sepela o mopeputse.

Batswadi ba mothepa ba swanetse go ela ngwana wa bona maano
ke gore ba swanetse go ya ngakeng go nyakela ditlhare tsa go
sokolla ngwana wa bona pelo gore a dumele lesogana. Ge ba soma
mosomo o we, ba tsea lebaka go fitlhela mosetsana a dumela.

89 Ba ka seke ba kgona go kwa se we se bolela ke mosetsana ba tshaba
bokwelepa, go jela pele go a baba.

Mosogana le yena a ka fo diega go beka mosadi wa gagwe, a
bolela gore a ke monyake ka baka lagore o bifile. Le yena batswadi
ba ka seke ba modumela, baka lagore ge ba ka dumela se we se
bolelago ke mosogana, ba ka loba thoto ya bona. Molao ore monna
ge a ka tlhala mosadi a swanela go gapa dikgomo bogweng. Ka kang
o swanetse gore a motsee.

Kgarebe e telele, e nyakiwa kudu, ka gore ba gopola gore mo-
somo wa gagwe o feta wa yo mokopana. Kganthe mosadi yo
motelele o phakisa a tsafala. Ka baka la gore ge a lema o tla
hwetsana a inamile kudu, ka go inama mo we ga o obama. Mosadi
yo mokopana leyena o na le maatla feela o fo nyatsiwa fela ka
bokopana, ka go bane motho yo a nyakiwago kudu ke motho yo
motelele ka gobane o tla tswala batho ba batelele.

90 O ka bona ka dikgomo tse dikopana a ba nyake go bea pholo
ya tsona. Ka moka ga tsona ba difagola le dikgomo tse ditsweu
le tse dikgubedi. Dikgomo go nyakega diswana le dipudi. Le
tsona e seng bo magwegwegane dikgomogadi.

Mosadi yo mokopana a swanele ke moaparo wa sesotho. Kganthe yo motelele di moswanela kudu, ge a bata ka tsona, o kare o belegile natso. Le gona o kare wa kganya. Mowe monna rego ge a mona a nyaka go kgama ke pelo.

Pogo ya tlou, ke gore mosadi wa matswele a magolo. Mosadi wa matswele a magolo o nyakega kudu, ka baka la gore bare o humile bara ka pele ga gagwe. Sebetsana ke gore mosadi wa matswele a manyana. Mosadi wa mohuta o we a huma ka gobane e foba molete fela. Le ge boga koma, basadi ba letsetsa wa o huma phulukwane yola wa go se hume ba mosega.

Moswana.

91

Ke mmala wa mohuta wabasadi ba we ba nyakiwago kudu, ka gobane ke mohuta wa mmala wa gesu. Ba baso baso bjale ka pitsa ba ba kwera ka gore ba jela taofing. Le bona e sale letlaloka letee. Mohuta o montsontso ke mohuta wa baphalaborwa bodikgotle, le gona ke mohuta o mokopana a o kgone go tsea kang ka baka la gore ge ba moganetsa o phakisa a kwata o gopola gore ba monyatsa. Mohuta o mosweu ke mohuta wa magakala, mohuta o we a o nyakega kudu. Ka baka la gore motho yo mohubedu o tlhoile ke tshila.

Mosadi wa go kgolophana.

Mosadi wa mnele o mogolo leyena motlhoile fela ba motsea. Go se morate gagwe ke gor o fo dula a e tswa kudumela, bjale kudumela e mmakela tshila o tlhoile ke tshila gagolo, ka gorialo mo we ena le lefetla. Le gona ga se gantsi mosadi wa mohuta o ba bantsi. Lebipi la gagwe le phakisa le tswalla tswalo ya mosadi. Lebaka la marage monna yo mongwe le yo mongwe wa moduna ka b ka la gore ge a mokhuparetsitse a ka seke a kwa hefo, ke kobo yena ka nosi. O ganega selemo. Bokoto bjo bongwe bja mosadi bo supetsa gore mosadi wa babja ka gorialo mowe mosadi ba motshaba. Popego ya mosadi mnele wa mosadi oswanetse go ba boleta Mnele wa mosadi ditshika tsa ona/ditwele kgakala. Nko ya gagwe a ya swanela gore e be se parara, e swanetse go lekana ya seke ya ba e telele bjale kaletlhaka. Melomo ya gagwe o hwetsna e ke ba dio seta ka mphaka meno a gagwe a lekanele eseng ya ba manyana kudu, a magolwanyana. Matlho a gagwe sebe a magolo ka maatla a lekanele sefathogo sa gagwe.

92

Nko ya sephara e sinyana bo botse bja mosadi bjale ka meno a mokoro a bjale ka peba e barego ke kgweti . Menonyana a manyanyane a sinyana bo botse bja motho. Le nko ya go monagana e sinyana motho. Dilo ka moka tse we dinego tlhogong ya motho diwanetse go ya ka go lekanela.

93

Motlhaga.

Ge meno a gago a lekanetse wa ba le motlhaga o wa napa wa bona motlhaga o go swanela kudu. Ge meno ele mekoto gona o napa o go bifisa kudu. Motlhaga ke gore go sala sebaka mo we go swanetse go go mele leino la seke la mela gwa sala leforo ke ona motlhaga.

Motlhankana yo mongwe bare ke Nkotoleng bagwera ba gagwe ba ile ba tsea basadi ka moka, yena hasetsana ba mogana, ba re a ba monyake ka baka la gore tlhogo ya gagwe ke phaphati, ba phaphati bja yona bogobane le botelele. A ba lomela ke moratho lerotse, a ba a sepela a ya dingakeng ba mofa ditlhare tsa moratiso a kgona a tsea mosadi.

Mosadi yo we a go motsea leyena o be a na le nko ya legapa bjale masogana ka moka ba sa morate. Ke ge ba topana le mosogana yo we. Bare ke digole ka pedi tseane. Ga ele ditlaela di tseane ba ba epa ka gore ke mothole motlhaka ditlhare tsa go tlhoka magla.

94

Gona le monna yo mongwe bare ke Mapra, ba moreletse molomo wa gagwe. Molomo wa gagwe ona le mapheso, o bile o na le tlhogo e kgolo kudu, ke monna yo mokopana kudu. A ka a tsea mosadi ka molomo wa gagwe wa mapheso.

Sepahulane ke monna yo mongwe wa molomo wa le tshaa, bjale o ile a losa dikgarebe kamoka ba mogana ka baka la molomo wa gagwe wa letshaa. Batswadi ba gagwe ba ya ba molosetsa mosadi le boeng. Ba nyala ke moka ba beka. Mosadi are go fitlha a hwetsana go e monna ona le molomo wa letshaa. Ke moka mosadi a tlhala g monna. Monna ke mokgalabje yo mogolo ana mosadi. Kganthe gela e be ele mosadi e be ba tlo fo motsea.

Go tlhatlagana ga meno le gona go dira gore motho a befe. Ka go rialo mo we go dira gore motho a ga nwe ke dikgarebe. Le ge ele kgarebe o tla tseiwa e se leno, ka gobane amaogana ba tla re ke mokwere.

Mokwere/gore ona le boi bja go kgola meno.

K34/82

44

95. Ditsebe.

Ditsebe le tsona dibifisa motho. Ditsebe tse dikgolo tsa mefefe bare di swana le tsa mankgagane a se mohuta waditsebe tse dibotse. Le ditsebe tse dinyana tse nkego ke tsa peba dibifisa motho. Ditsebe tse di botse di swanetse go lekanela, ge o lebella motho o hwetsane ele gore swanetsana le tlhogo ya mong wa tsona.

Matlho a mosadi a swanela gore e be a mahubedu, ge e kaba a mahubedu a bifisitse mosadi ka mo matheko ga kgokolo e ntso go swanetse gore e foba a ba setlha. Matlho a mahubedu e swanetse gore e be a mahubedu le se fathogo sa monna se masoso. Bare se fathogo sa monna se a boifisa se mela meonyane. Motho ge a se bona o swanetse go boifa. Matlho a motho a swanela gore a be bjale ka a mutla goba lesibisane a dira gore motho e be sekobo.

Makopo, ke gore motho wa makokopo o tla hwetsana gore matlho a gagwe a sebeletse teng, dintsi didirile makopo bjale ka a tshwene Matlho a mohuta o we a bifisa mong wa ona, ke gore a bjale ka matlho a diphinyane ke gore matlho a manyinyane.

96

Matlho a mogokgo bjale ka a phuthi le ona a bifisa motho. Ke gore matlho a mohuta o we a fo dula a falla mogokgo. Go bjale ka go dula ga leitlho wa bona le na le mantsharara goba leitlho gore la go hwa, dilo tse we ka moka didira gore motho a seke a ba botse.

Meriri. Meriri ke mehuta e medi, maina a ona ke a Tisane le mpa ya tshwene.

Tisane ke moriri wa go phetsagana ke ona moriri o motse, moka mowa ona o bjafatsa motho. Mpa ya tshwene ke moriri wa malisilisi bjale ka meriri ya makgowa, moriri wa mohuta o we a o bjafatse mosadi. Motho a kgwatisa mokamo wa ona ke moka o sinyegile. Tisane o hwetsana e foba lekota. Moriri ona wa tisane ke moriri wa sesotho.

Malala.

Malala wa sekunyane a o botse o dira gore motho a seke a ba botse Molala o motse ke o motelele eseng o motelelelelelele bjale ka wa tlham o swanetse go lekanela. O kwa bare ke kgatile ba molala o motelele ke tlo bea ke e nae badimong.

97

Bjale ka ge ke tlhakisitse ka matswele a basadi mabapi le lehumo la bona. Mosadi o swanetse goba le matswele a magolo. Mosadi wa matswele a magolo mahuba a gagwe ketsela e tshese, le

le gona mosadi wa mohuta o we o na le mafsi(mokgato) ngwana wa gagwe wa fepega. Ka sebaka o fo bona mokgato o fo tswa ke moka a a galela fase.

Ba mat wele a manyana ke gore o hwetsana mo mahubeng ga bona gon^a le tsela e kgolo ditwetsana dile ko wa matheko. Dikgomo tsa se-tlhudi a dina mafsi. Ngwana wa bona a ka seke a hura mokgato ka mokgwa o we. Matswele a mohuta o we a fo dula a kokometse bjale ka matswele a kgarebe. Kganthe matswele kgomo a wa, ge a kitima wa kwa a tia mahuba a mosadi.

Marago,

Marago go swanetse gore e be marago a magolo. E re ge a tswere ntepa a k atlitse mabosa. O hwetsane a moswanela. Le yona ntepa swanetse go tlhaga mala godimu. A we ke marago a mabotse a mosadi.

98

Le ramposana.

Le ramposana ke morago a basadi ba we ba senago le marago a magolo, ba we barego ge ba tswere theto o bone e ke ba tswesitse kota, le ge a ditwore a dimoswanele. Ka orialo mosadi le ge ele yo motse ka baka la go tlhoka marago bo botse bja gagwe a bo bonale.

Mokolo wa mosadi.

Mokolo wa mosadi o swanetse goba o motse, eseng wa hwetsana ke ka ke wa noga e barego ke mapalekokotla. Mokolo wa mapalekokotla a ona moedi. Ka goriale mo we a gona selo se se ka pharungelago. Ka ona mokolo wa basadi ba kgona go pepula bana ba bona ka yona. Mokolo wa mosadi wa go fore tiwiii, ke gore mokolo wa mosadi yo we o bopetse mokolong wa senna, o tla fo pepula ngwana bjale ka ge ele mosomo wa gagwe.

Ditedu.

Mosadi a mela ditedu, ditedu dimela banna. Gona le mohuta o mongwa wa banna wa go semele ditedu. Ditedu di thoma go mela tlase ga molonoka morago ga mo dimela mela ka molomong wa ka kgakala ke gore o tiile. Bakgalabje ba lela ditedu. Tsa bona wa hwetsana ele tse dikgolo. Masogana bona ba beula ba bangwe ba sia ka ka molomong wa ka kgakala. Bakgalabje bona o hwetsana e ka ke seledu sa phoko, ba tshaba gore ba ka roga ke ba banyana.

99

Tema ya 5. Ba ba sa tseiwigo.

Basetsana ba ba sa swanelago go tseiwa ke ba setsana ba ba nago le bolwetsi.

Bolwetsi bjo bjale ka mokotogane, sefowa sa difowa, segole. Segole, o swanetse goba a golofetse matsogo a sena modiro o we a ka o dirago. Go tseba huanwa bja ya huanwaneng, ga gwaloka, ke go e tshela busuwana (Tshego) e sa felego ka baka la gore go tlo apea monna bakeng sa gor go apee mosadi.

Sebase, mo we motseng wa ga Sebase gona le mothepe, mothepe yo we ona le boletswi bjo bja mokotogane ke gore bolwetsi bja go hwa o tsoya. Bolwetsi bjo we bo motsene ka morago ga lebollo, mosogana yo mongwe a bile a isitse ditseka tsa gagwe. Batswadi ba mothepe ba^{bo}/tse mosogana gore mosadi wa gago o tsene ke bolowebi bjo bobo, monna ka nnete a ya a hwetsana gore mosadi dipolelo tsa gagwe dibolela go sele. Ge m tho a modumedisa a dumetse sa gagwe ke go sega le maroga. Monna o ile a goma gore go batswadi a se molato wa lena a seke a gapa dikgomo. Mothepe a ne mosomo o we a ka e somago, o apeela ke mnagwe. O bile a hwa mowe lapeng la batswadi ba gagwe.

Mosogana yola a goban a tla motsea ke moka a ya a tseba mosadi mogongwe. Teng ga lokwa ga go fele, ba tla belega yo mongwe ke moka a tla a motsea. Mothepe yo mongwe wa motseng wa Maile le yena o dutsi lapeng la batswadi ka baka la bolwetsi bja mokotogane. Empa yena o ka seke wa lemogo, masogana ba ya ba molosa batswadi ba gagwe ba gana, ba re o na le bolwetsi. Ba ba ba robala nae, o na le bana lapeng la mnagwe, ke ditlogolo tsa Maile empa a ba namothopo.

Gona gape motseng wa Maile gona le mothepe yo mongwe yo we elego setlaela. Botlaela bja gagwe ke gore o setse le ge batho ba monela a na taba, le ge a eya ka ntle o fo dula batho ba molebeletse. Ga gona mosogana yo we a ka lekago go moledisa.

Basetsana ba go tlaela mothuso mediro dipolelo tsa bona ba fo bolela ka mokgwa o we ba kwa go pele tsa bona. Ba mohuta o we ke bo makgapa, masogana ba ba tihetloga. Mosogana yo a tlilogo tseba mothepe wa mohuta o we le yena o tla hwetsana a tlaetse mothuso. Lapeng la bona o tla hwetsana ele gore ke ditshila le dijo tsa bona ga o sena pelo o ka seke wa ja.

Setlaela sa batho ke motho yo a sa sa tlaelago ka maatla, dinoyago tsa motsoga ge kgwedi e kokomoga. Mothepe wa mohuta o we ba motsea, ka go bane ka lebaka la lengwe o^{hwe}/tseana a lukile,

wa ba wa gopola gore ba bola maka ge bare ke setlaele.

Batswadi ba gagwe ba tla go botsa gore ngwana wa r...na a loka, wena wa ganela gore a na taba ge ele setlaela ke setlaela saka.

102

O swanetse go tsea mothepa kantle le go nyadiwa bare sepela o dula naepele. Ka morago ga mo mosadi a ile a ba le ngwana ke moka ngwana wa ga a nyadiwa dikgomo tsela tsa moedi a gagwe diswanetse go nyala mmage ke lona lebaka le wa ba swanetsego go phophela moredi wa bona.

Mosetsana ge a sa rate ke banna, batswadi ba mosetsana ba bona gore ngwana wa bona a ratiwi ba gwera ba gagwe ka moka ba tseiwile goba ba lositswe, wa bona ngwana ke legakwa. Batswadi ba gagwe ba swanetse go monyakella ditlhare ke moka fela a tlola ka tsona. A e ya go raloka le masogana ka morago dipelo tsa masogana ditla seokologa ba morata. Ditlars tsa mohuta o we ke mantopane le moratiso o phatlhagane le leswalo.

103

Motlhankana leyena o bjale ge a losa basetsana ba mogana, o nyakela ditlhare ke moka a fela are go tlhapa a tloğa ka tsona. Tsatsi le lengwe le lengwe ke mosomo. Bjale ka ge ele motlhankana o kgona go ralukisa basetsana ke gore setlhare se sengwe se diatleng tsa gagwe. Ge a swarella mosetsana yo we a moratago, ka moswana ge are o bolabola nae, o tla bona a moteletsa, mafello o swanetse go dumela. Ke gore mosetsala o lala a molora bosego ka baka la setlhare sela, ke sona se mosokolotsego.